

Jeugd & Cybersafety

Een kwalitatief onderzoek naar online risico's vanuit het perspectief van jongeren



Auteurs: Tanya van Dijk, Robert van de Walle, Sander Veenstra,
Jurjen Jansen & Joyce Kerstens

Lectoraat Cybersafety
NHL Hogeschool
Postbus 1080
8900 CB Leeuwarden
T. 058-2511600
F. 058-2511950

RutgersWPF



Jeugd & Cybersafety

Een kwalitatief onderzoek naar
online risico's vanuit het perspectief
van jongeren

Datum	10 april 2012
Versie	1.0
Uitgever	Lectoraat Cybersafety NHL Hogeschool Politie Academie http://www.cyren-jeugd.nl
Met subsidie van	Raak Pro, Ministerie van OCW
Publicatietitel	Jeugd & Cybersafety: Een kwalitatief onderzoek naar online risico's vanuit het perspectief van jongeren
Publicatiejaar	2012
Publicatietype	Kwalitatief rapport
Auteurs	Tanya van Dijk*, Robert van de Walle**, Sander Veenstra*, Jurjen Jansen* & Joyce Kerstens*
	*Werkzaam bij het Lectoraat Cybersafety **Werkzaam bij Rutgers WPF
Correspondentie E-mail	Tanya van Dijk a.t.van.dijk@ecma.nhl.nl

Samenvatting

Internet heeft jongeren veel te bieden op het gebied van vermaak, communicatie en educatie. Jongeren kunnen op internet, evenals in het echte leven, echter ook negatieve ervaringen opdoen. Ouders en verschillende partijen die met jongeren te maken hebben – zoals leraren, politie en jongerenwerkers – uiten hun bezorgdheid over online risico's voor jongeren. Het grootste probleem is dat er kennis ontbreekt bij ouders en eerdergenoemde relevante actoren over de risico's die jongeren op internet lopen. Deze kennis is cruciaal voor de ontwikkeling van maatregelen om jongeren te beschermen tegen online risico's. Dit kennistekort is aanleiding geweest voor het vierjarig onderzoeksproject *Jeugd & Cybersafety*.

Met dit kwalitatieve onderzoek – dat een aanvulling is op het kwantitatieve onderzoek (Kerstens & Stol, 2012) – is informatie verkregen over de beleving van online risico's onder Nederlandse jongeren. De doelstelling van dit onderzoek is inzicht krijgen in de context, beleving en impact van interacties van jongeren op het gebied van de volgende online risico's: cyberpesten, cybercrime en online seksueel getinte communicatie. Op basis van deze doelstelling zijn de onderstaande onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Hoe definiëren jongeren de aan hen voorgelegde risico's?
 - a. In hoeverre vinden jongeren online risico's aanvaardbaar?
2. In hoeverre hebben jongeren ervaring met online risico's
 - a. Wat is de context waarin risicovolle online ervaringen plaatsvinden?
 - b. Hoe hebben jongeren risicovolle online ervaringen beleefd?
 - c. Op welke wijze gaan jongeren om met negatieve online ervaringen?
3. In hoeverre hebben jongeren voorlichting gehad over online risico's?
4. Op welke wijze kunnen online risico's volgens jongeren het best worden aangepakt?

Voor dit onderzoek zijn vijftig jongeren van veertien en vijftien jaar oud geïnterviewd. 26 meisjes en 24 jongens uit heel Nederland. De interviews zijn afgenomen in de laatste twee maanden van 2011 door medewerkers van het lectoraat Cybersafety (NHL Hogeschool) en van Rutgers WPF.

Cyberpesten

Jongeren associëren het woord cyberpesten voornamelijk met uitschelden en bedreigen via internet en mobiele telefoon. Er is sprake van pesten volgens de respondenten wanneer er aan een of meerdere voorwaarden wordt voldaan: het pestgedrag komt herhaaldelijk voor, er is sprake van agressief groepsgedrag gericht tegen één persoon, in scheldpartijen wordt de ander ernstige ziektes toegewenst en/of het is duidelijk dat het slachtoffer het niet leuk vindt. Buitensluiten en roddelen wordt door de meesten niet geassocieerd met pesten.

Twee op de vijf respondenten is wel eens doelwit geweest van online pesterijen: zij zijn uitgescholden, bedreigd, en/of er is over ze geroddeld. Over één respondent werd een denigrerende website gemaakt. Pesten vindt plaats via applicaties zoals MSN, Hyves en Ping. Hoewel slachtoffers het op het moment dat ze gepest worden vervelend vinden, lijken de incidenten geen blijvende impact te hebben. Als jongeren gepest worden, praten ze hier met ouders, docenten en/of vrienden over of onttrekken ze zich aan de online pesterijen door het vervelende MSN-gesprek bijvoorbeeld af te sluiten. Een klein aantal jongeren heeft zelf iemand online gepest. Een aantal pesters geeft aan spijt te hebben en/of het eigenlijk vervelend te vinden om te pesten. De meeste jongeren zien in hun nabije omgeving dat anderen online worden gepest doordat er bijvoorbeeld profielpagina's worden gehackt, er geroddeld wordt of dat vervelende filmpjes op YouTube worden gezet. Vaak gaat het om een offline pesterij die online wordt voortgezet, of andersom.

Weinig ouders hebben voorlichting gegeven over cyberpesten, maar een aantal ouders heeft hun kinderen wel gewaarschuwd over voorzichtigheid met het delen van persoonlijke informatie en/of het toevoegen van onbekenden op MSN. Op ongeveer een derde van de scholen is voorlichting gegeven over cyberpesten. Ook zijn op sommige scholen regels opgesteld om cyberpesten te voorkomen, soms in de vorm van een anti-pestcontract.

Jongeren vinden dat scholen de belangrijkste rol hebben in de aanpak van cyberpesten, in de vorm van voorlichting. Ouders kunnen zouden hun kinderen aan moeten spreken en straffen als zij anderen pesten. Websitebeheerders krijgen ook een rol toebedeeld: via populaire jongerenwebsites kan worden gewaarschuwd voor online pesterijen, er kan een meldknop geplaatst worden zodat cyberpesten altijd gemeld kan worden en scheldwoorden kunnen worden gefilterd om online scheldpartijen terug te dringen. Enkelen hebben de politie aangewezen als partij in het voorkomen van cyberpesten. Jongeren kunnen als ze gepest worden ook zelf maatregelen treffen om zich aan het gepest te onttrekken: vervelende chatgesprekken kunnen worden afgesloten en pesters kunnen, bijvoorbeeld op MSN, worden geblokkeerd.

Cybercrime

Jongeren associëren cybercrime vooral met allerlei vormen van kleine criminaliteit, bijvoorbeeld illegaal downloaden, of met delicten waarbij de financiële opbrengst voor de dader laag is, bijvoorbeeld het stelen van een virtueel goed in een online game. De hoogte van het ontvreemde bedrag bepaalt hoe erg zij een cybercrime vinden. Ook vinden ze het erg wanneer zij worden opgelicht door commerciële bedrijven en door andere internetters via advertentiesites. Virtuele diefstal wordt door de meeste respondenten niet gezien als vorm van cybercrime.

De meeste jongeren die slachtoffer zijn van commerciële misleiding, zijn ongewenst aan een abonnement komen vast te zitten. Deze ervaringen hebben jaren geleden plaatsgevonden. De ervaring heeft op lange termijn geen bijzondere indruk gemaakt, maar de slachtoffers hebben er wel van geleerd. Enkele geïnterviewden zijn slachtoffer geworden van veilingfraude, doordat zij bijvoorbeeld een gekocht product niet geleverd kregen. Virtuele diefstal is bij vijf respondenten

gepleegd; meestal door middel van phishing en/of hacking. Ook dit heeft op de lange termijn weinig indruk gemaakt. Geen van de slachtoffers heeft aangifte gedaan. Tussen de respondenten zaten geen daders van financieel-economische criminaliteit.

De meeste jongeren hebben van hun ouders waarschuwingen gehad over mogelijke online gevaren. Hoewel ouders aandacht geven aan het thema cybercrime, wordt hier op scholen weinig aandacht aan geschonken. Dit kan verschillende redenen hebben: scholen zien cybercrime (nog) niet als een risico voor jongeren, zij zien het niet als hun taak om jongeren hierover voor te lichten, of er is een kennistekort is op scholen over cybercrime.

Bij cybercrime moeten vooral jongeren zelf ervoor zorgen dat ze geen slachtoffer worden. Slachtoffer word je volgens jongeren namelijk door onoplettendheid. Zij gaan er vanuit dat het bij cybercrime om kleine bedragen gaat en dat het allemaal wel meevalt. Toch heeft het merendeel van de ondervraagde jongeren behoefte aan voorlichting. Zij vinden dat voornamelijk scholen hen meer alert moeten maken op online criminaliteit, evenals de ouders. Een minderheid van de respondenten heeft de politie genoemd als partij die ervoor moet zorgen dat slachtofferschap kan worden voorkomen.

Online seksueel getinte communicatie

Jongeren denken bij de term online seksueel getinte communicatie aan het verrichten van seksuele handelingen voor de webcam, het krijgen van seksuele verzoeken en het zien van porno. Zij maken onderscheid tussen leuke en ongewenste vormen van seksuele communicatie. Seksuele communicatie is gewenst als: het overduidelijk een grap betreft, de seksuele opmerking als compliment bedoeld is, of als alle betrokken partijen instemmen met de seksuele communicatie. Seksuele communicatie met onbekenden of seksuele verzoeken die gedaan worden zonder dat daar in het gesprek enige aanleiding voor is geweest, wordt gezien als ongewenst gedrag. Ook wordt het als onverstandig gezien om seksueel uitdagende foto's of (webcam)filmpjes te delen via internet.

Voorals meisjes ontvangen seksuele verzoeken en/of opmerkingen. Ook is een aantal keer voorgekomen dat jongeren seksueel getint beeldmateriaal toegestuurd kregen via internet. De meeste jongeren vinden het in eerste instantie vervelend om betrokken te zijn bij online seksuele communicatie, maar op de lange termijn heeft dit geen impact. De meeste jongeren delen hun ervaringen vrijwel niet en zeker niet met hun ouders, uit angst dat ouders overbezorgd raken. Verscheidene jongeren zijn op de hoogte van incidenten waar anderen bij betrokken zijn. Hierbij gaat het om het verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes van anderen. Meerdere respondenten hebben genoemd dat zij een verband zien tussen seksuele communicatie op internet en cyberpesten: online seksueel beeldmateriaal wordt herhaaldelijk ingezet om anderen mee te pesten.

Meisjes worden meer voorgelicht over seksueel getinte online communicatie dan jongens en dit gebeurt vrijwel altijd door de ouders. Sommige ouders zeggen alleen dat hun kinderen op moeten passen zonder te specificeren wat ze daarmee bedoelen, terwijl andere ouders concrete regels, zoals

het niet mogen uitkleden voor de webcam en het niet mogen toevoegen van onbekenden op MSN, opstellen.

Partijen die volgens jongeren een rol moeten spelen in het voorkomen van negatieve seksuele internetervaringen zijn de jongeren zelf, de scholen, ouders en beheerders van websites. Tot slot is een aantal respondenten van mening dat jongeren aangifte zouden moeten doen als ze een vervelend seksueel getint incident meemaken op internet.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	8
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	8
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen.....	8
1.3 Leeswijzer	9
2. Methodische verantwoording	10
2.1 Onderzoeksmethode	10
2.2 Uitvoering van de interviews.....	10
2.3 Analyse van de interviews	11
3. Cyberpesten	13
3.1 Cyberpesten volgens jongeren	13
3.2 Ervaringen.....	16
3.3 Voorlichting	21
3.4 Gewenste aanpak volgens jongeren.....	23
4. Cybercrime	26
4.1 Cybercrime volgens jongeren	27
4.2 Ervaringen.....	28
4.3 Voorlichting	34
4.4 Gewenste aanpak volgens jongeren.....	36
5. Online seksueel getinte communicatie	38
5.1 Online seksueel getinte communicatie volgens jongeren.....	38
5.2 Ervaringen.....	41
5.3 Voorlichting	45
5.4 Gewenste aanpak volgens jongeren.....	46
6. Conclusies	49
6.1 Hoe definiëren jongeren de aan hen voorgelegde risico's?.....	49
6.2 In hoeverre hebben jongeren ervaring met online risico's?	50
6.3 In hoeverre hebben jongeren voorlichting gehad over online risico's?	50
6.4 Op welke wijze kunnen online risico's volgens jongeren het best worden.....	51
aangepakt?	51
6.5 Slotconclusie	52
Referentielijst	54
Bijlage I: Wervingstekst respondenten	55
Bijlage II: Topiclijst interviews	56

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De huidige generatie jongeren, ook wel de digitale generatie genoemd (De Haan, Van 't Hof, & Van Est, 2006), is opgegroeid in een wereld waarin internet er altijd al was. Voor veel jongeren heeft internet een belangrijke plaats in het dagelijks leven. Een deel van wat er in de offline wereld gebeurt, gebeurt ook op internet of krijgt een vervolg op internet. Gesprekken die bij de sporttraining zijn gevoerd, worden via MSN voortgezet, foto's van het schoolfeest worden op Facebook geplaatst en een opdracht voor maatschappijleer wordt ingeleverd in de vorm van een filmpje op YouTube. Dat internet veel positiefs te bieden heeft voor jongeren op het gebied van vermaak, communicatie en educatie, staat als een paal boven water. Echter, jongeren kunnen op internet, evenals in het echte leven ook negatieve ervaringen opdoen. Zij kunnen het slachtoffer worden van cyberpesten, er kan worden ingebroken in hun e-mail, virtuele goederen in games kunnen worden gestolen en zij kunnen tegen hun zin worden geconfronteerd met seksueel getint beeldmateriaal. Tegelijkertijd kunnen jongeren zich ook schuldig maken aan voornoemde activiteiten en zo andere jongeren benadelen. Ouders en verschillende partijen die met jongeren te maken hebben in hun werkveld – zoals leraren, politie en jongerenwerkers – hebben hun bezorgdheid over online risico's voor jongeren geuit. De zorgen van ouders en verzorgers komen naar voren in de Eurobarometer 2008, waaruit blijkt dat zij zich de meeste zorgen maken over blootstelling aan pornografisch materiaal, online grooming en cyberpesten.

Het grootste probleem is dat kennis ontbreekt bij ouders en eerdergenoemde relevante actoren over de risico's die jongeren op internet lopen (Stol & Kerstens, 2009). Deze kennis is cruciaal wanneer maatregelen genomen moeten worden om jongeren te beschermen tegen online risico's. Dit kennistekort is aanleiding geweest voor het vierjarig onderzoeksproject *Jeugd & Cybersafety*. In het kader van dit onderzoek hebben in het voorjaar van 2011 6299 Nederlandse jongeren in de leeftijd van tien tot achttien jaar een vragenlijst ingevuld over hun internetgedrag en over slachtoffer- en daderschap op het gebied van cyberpesten, cybercrime en online seksuele activiteiten. Aanvullend op deze vragenlijst, was er behoefte aan meer inzicht in de beleving van jongeren en de context waarin negatieve online ervaringen plaatsvinden. Daarbij wilden we ook meer weten over de impact die de online incidenten hebben gehad op de jongeren. Hierom zijn in het najaar van 2011 interviews afgenomen onder vijftig jongeren van veertien en vijftien jaar, afkomstig uit heel Nederland. De resultaten van deze interviews staan beschreven in dit rapport.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht krijgen in de context, beleving en impact van interacties van jongeren op het gebied van de volgende online risico's: cyberpesten, cybercrime en online seksueel getinte communicatie. Dit verkregen inzicht kan bijdragen aan het behalen van de doelstelling van het gehele onderzoeksproject: het vergroten van de online veiligheid van jongeren.

Op basis van deze doelstelling zijn de onderstaande onderzoeksvragen geformuleerd. Met online risico's worden de in dit onderzoek onderscheiden online risico's (cyberpesten, cybercrime en online seksueel getinte communicatie) bedoeld. De verkregen inzichten sluiten aan op de resultaten uit het boek *Jeugd & Cybersafety* (Kerstens & Stol, 2012).

1. Hoe definiëren jongeren de aan hen voorgelegde risico's?
 - a. In hoeverre vinden jongeren online risico's aanvaardbaar?
2. In hoeverre hebben jongeren ervaring met online risico's
 - a. Wat is de context waarin risicovolle online ervaringen plaatsvinden?
 - b. Hoe hebben jongeren risicovolle online ervaringen beleefd?
 - c. Op welke wijze gaan jongeren om met negatieve online ervaringen?
3. In hoeverre hebben jongeren voorlichting gehad over online risico's?
4. Op welke wijze kunnen online risico's volgens jongeren het best worden aangepakt?

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 is de uitvoering van het onderzoek verantwoord. Vervolgens zijn per online risicogebied de belangrijkste uitkomsten van de interviews in hoofdstuk 3, 4 en 5 weergegeven. Hoofdstuk 3 gaat over cyberpesten, hoofdstuk 4 over cybercrime en hoofdstuk 5 over online seksueel getinte communicatie. Elke paragraaf is afgesloten met een resumé. Het rapport is afgesloten met een concluderend hoofdstuk (6).

2. Methodische verantwoording

2.1 Onderzoeksmethode

Op basis van de doelstelling en onderzoeksvragen is voor een kwalitatieve onderzoeksopzet gekozen. Als onderzoeksmethode is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Voor deze methode is gekozen, omdat jongeren hierbij veel ruimte hebben om over hun eigen meningen en ervaringen te vertellen. Ook hebben de interviewers de mogelijkheid om door te vragen. De onderzoeksvragen zijn uitgewerkt tot een topiclijst die de leidraad was voor elk interview (zie bijlage I).

Het doel was om vijftig jongeren te werven in de leeftijd van veertien en vijftien jaar. Daarvoor is gekozen, omdat gebleken is uit ons kwantitatieve onderzoek dat deze leeftijdsgroep het meest te maken heeft met negatieve ervaringen op internet. Daarbij was het van belang om een mix van jongens en meisjes, en van verschillende schoolniveaus te verkrijgen. Omdat er in korte tijd geworven moest worden, vond de werving plaats via een panel van een marktonderzoeksbureau (zie bijlage II voor de wervingstekst. Ouders die zich daar hadden aangemeld kregen een e-mail over het onderzoek en konden hun kind daarvoor aanmelden. Nadat ouders hun kind hadden aangemeld, werden zij door de projectorganisatie gebeld om een afspraak in te plannen. De meeste interviews zijn afgenomen bij de jongeren thuis. Negen interviews zijn echter telefonisch afgenomen in verband met grote afstanden tussen de woonplaats van de interviewer en de woonplaats van de jongere.

De uiteindelijk geworven onderzoeksgroep bestaat uit vijftig jongeren: 24 jongens en 26 meisjes. 1 respondent zit op het praktijkonderwijs, 27 zitten op het vmbo, 8 op de havo en 14 op het vwo. Een sterk punt van de steekproef is dat die zeer divers is qua stedelijkheid. Er deden jongeren mee uit gemeenten die sterk stedelijk zijn (o.a. Den Haag, Rotterdam, Groningen en Alkmaar), matig stedelijk (o.a. Culemborg, Hoogezand-Sappemeer en Uithoorn), weinig stedelijk (o.a. Lansingerland) en landelijk (o.a. Bergeijk, Tytsjerksteradiel en Littenseradiel)¹. Een beperking van de steekproef is dat deze vooral uit autochtone Nederlandse jongeren bestaat. Een jongen is van Kroatische afkomst, een meisje omschreef zichzelf als half-Marokkaanse en een meisje heeft een Algerijnse vader. Het is onduidelijk wat de reden is dat zo weinig allochtone ouders op de oproep hebben gereageerd.

2.2 Uitvoering van de interviews

Nadat er een afspraak gemaakt was, kwam een van de leden van het onderzoeksteam bij de jongere thuis voor het interview. Er was altijd minstens een ouder thuis en soms ook broertjes en/of zusjes. Wanneer het praktisch mogelijk was en de jongere het ook goed vond, werd het interview afgenomen op een plek in huis waar de ouders niet bij aanwezig waren, zodat de jongeren vrijuit konden praten. De mogelijkheden hiervoor wisselden sterk. Soms was het mogelijk het interview in een aparte ruimte af te nemen, soms waren ouders op de achtergrond aanwezig en in sommige gevallen waren de

¹ De mate van stedelijkheid is gebaseerd op indeling die het CBS hanteert (omgevingsadressendichtheid).

ouders vlakbij en mengden zich af en toe in het gesprek. Als beloning kregen de jongeren na afloop een VVV-bon ter waarde van 20 euro.

Of de aanwezigheid van ouders veel uitmaakte voor de openheid van de respondenten is moeilijk te zeggen. Het is niet zo dat de jongeren die buiten gehoorafstand van hun ouders werden geïnterviewd meer of heftigere ervaringen hebben gerapporteerd. Ook is het voorgekomen dat wanneer een jongere antwoordde dat hij/zij geen vervelende ervaringen had meegemaakt, een ouder zich in het gesprek mengde en vertelde dat de jongere wél iets vervelends had meegemaakt. Het is in die gevallen moeilijk te beoordelen of de jongere die ervaring liever had willen verzwijgen, de betreffende ervaring was vergeten of als niet ernstig (genoeg) had beleefd.

De helft van de interviews zijn door, of in opdracht van, Rutgers WPF uitgevoerd. De andere helft van de interviews hebben onderzoekers van het Lectoraat Cybersafety voor hun rekening genomen. Alle interviews zijn opgenomen, en daarna uitgetypt. Deze laatste activiteit is ook onder beide partijen verdeeld.

2.3 Analyse van de interviews

Bij kwalitatief onderzoek is het belangrijk om de gegevens zo systematisch mogelijk te analyseren, ook al is de invloed van de onderzoeker op het interpreteren en categoriseren van de gegevens groot. Interviewvragen over 'wanneer gaat iets te ver', 'hoe beleven jongeren een negatieve ervaring' of 'wat is de impact ervan' leveren hele verschillende antwoorden op, waarbij het belangrijk is om die veelheid aan antwoorden zo goed mogelijk samen te vatten zonder de nuance te verliezen. In dit onderzoek is daarom gekozen om de data te analyseren volgens de *Grounded Theory* benadering (Boeije, 2008; Corbin & Strauss, 2008; Glaser & Strauss, 1967). Dit is een veelgebruikte manier voor de analyse van kwalitatieve data. Het doel hiervan is om te komen tot een zo systematisch mogelijke analyse van de gegevens door middel van categoriseren en vergelijken, zodat de uiteindelijke analyse niet alleen maar afhangt van de veronderstellingen en vooroordelen van de onderzoeker.

In dit onderzoek is voor het proces van coderen en analyseren gebruik gemaakt van MAXQDA; een programma voor de analyse van kwalitatieve data. Met behulp van dit programma kunnen grote hoeveelheden tekst beheerd en met elkaar vergeleken worden, wat bijdraagt aan een zo systematisch mogelijke analyse. De uitgetypte interviews zijn ingedeeld in tekstfragmenten van een of meer zinnen die inhoudelijk over hetzelfde thema gaan. Aan elk tekstfragment is een label (code) toegekend dat de inhoud van het fragment samenvat. Fragmenten die inhoudelijk hetzelfde zijn, krijgen dezelfde code. Zo ontstaat een *codeboom* van codes, die een samenvatting geeft van de interviewgegevens.

De codeboom is vervolgens op basis van overleg met de andere onderzoekers verder geordend en aangepast, zodat de codes en subcodes zo goed mogelijk de inhoud van de interviewdata weergeven: beknopt maar ook met oog voor alle nuances en verschillen. Daarna is op basis van dit codesysteem gekeken wat de belangrijkste thema's en verbanden zijn.

In de volgende hoofdstukken zijn de resultaten van de interviews weergegeven. Bij het beschrijven van de resultaten zijn regelmatig gedeelten uit interviews gepresenteerd. De antwoorden van de respondenten zijn letterlijk uitgetypt. Het kan dus voorkomen dat de zinsbouw niet correct is. Daarnaast zijn er verschillende tekstsymbolen gebruikt. Hieronder is aangegeven wat deze betekenen:

- [tekst] : dit betekent dat de interviewer aan het woord is.
- (...) : dit betekent dat een deel van de quote is weggelaten.
- .. : dit betekent dat er een stilte is gevallen.

3. Cyberpesten

Zoals eerder genoemd lopen jongeren, net als in het echte leven, ook op internet het risico op negatieve ervaringen. Een voorbeeld van een negatieve online ervaring is pesten via internet, ook wel cyberpesten genoemd. Hierover gaat dit hoofdstuk. Hoewel er verschillende onderzoeken zijn gedaan naar cyberpesten, is er geen eenduidige definitie van. In dit onderzoek staat de perceptie van de jongeren centraal. Wij gaan uit van wat jongeren verstaan onder cyberpesten en wanneer zij iets als zodanig ervaren.

We hebben de jongeren allereerst gevraagd wat zij verstaan onder cyberpesten en waar de grens tussen plagen en pesten ligt (§3.1). In de tweede paragraaf staan de eigen ervaringen van jongeren centraal. We hebben zowel met ouders als met slachtoffers gesproken en met jongeren die zelf geen ervaring hebben met cyberpesten, maar wel mensen kennen in hun omgeving die hiermee te maken hebben gehad (§3.2). Vervolgens is gevraagd in hoeverre jongeren, bijvoorbeeld op school of door ouders, zijn voorgelicht over cyberpesten (§3.3). Het hoofdstuk wordt afgesloten met de visies van de jongeren over de aanpak van cyberpesten (§3.4). Iedere paragraaf wordt afgesloten met een beknopte samenvatting van de voornaamste bevindingen.

3.1 Cyberpesten volgens jongeren

Associaties

Aan jongeren is gevraagd naar hun associaties met het woord cyberpesten. Om vergelijkbare antwoorden te verkrijgen, hebben we de jongeren geholpen door hen enkele pestvormen voor te leggen. In dit onderzoek staan vier pestvormen centraal: uitschelden en bedreigen, het toegestuurd krijgen en/of op internet in aanraking komen met vervelende foto's of filmpjes, roddelen en buitensluiten. Per pestvorm is gevraagd waarom jongeren sommige vormen wel, en sommige vormen niet als pesten zien.

Uitschelden en bedreigen

Jongeren associëren cyberpesten voornamelijk met online scheldpartijen. Hierin brengen zij wel nuances aan: schelden in een online game is volgens jongeren bijvoorbeeld acceptabel. Ook is er geen sprake van pesten wanneer iemand voor de grap wordt uitgescholden. Daarbij wordt echter opgemerkt dat het soms lastig is om in te schatten of de ander het ook leuk vindt:

“Ik denk dat het moeilijk in te schatten is of het te ver gaat of niet, want wat bij de een wel als grapje over kan komen, kan bij de ander al heel vervelend zijn. Het ligt ook aan hoe goed je ertegen kan, denk ik.” (meisje, 14 jaar, vwo)

Het wordt vervelend als het schelden herhaaldelijk voorkomt. Bovendien wordt een grens overschreden wanneer er met een groep tegen een wordt gescholden en wanneer de ander (ernstige) ziektes wordt toegewenst. Bedreigen wordt ook gezien als een vorm van online pesten. Hierin zitten

volgens de geïnterviewde jongeren geen gradaties. Zij vinden dreigen per definitie verder gaan dan plagen.

“Je kan bijvoorbeeld een keer met iemand ruzie hebben op MSN of zo, maar je moet niet echt gaan zeggen van, kwart over drie sta ik bij jou op school.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Vervelende foto's en filmpjes

Ook het toegestuurd krijgen of online plaatsen van vervelende foto's of filmpjes wordt door jongeren gezien als cyberpesten. In deze foto's/filmpjes is beeldmateriaal van een slachtoffer bewerkt waardoor het slachtoffer voor schut wordt gezet, of er wordt de suggestie gewekt dat het slachtoffer is afgebeeld (bijvoorbeeld bij seksueel getint materiaal). Een meisje vertelt over een voorval bij haar op school het volgende:

“(...) bij mij op school was er vorig jaar een filmpje gemaakt van iemand, maar het was niet echt haar, maar iedereen dacht dat het haar was en de hele school had het erover en heel lang (...) Het was heel zielig. Maar iedereen, gewoon heel [woonplaats] en andere dorpen hadden het er over. En.. iedereen dacht dat zij dat was, maar dat was zij helemaal niet op dat filmpje.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Roddelen

Jongeren zijn verdeeld over of roddelen gezien moet worden als vorm van cyberpesten. De helft van de ondervraagden vindt het geen pestvorm. Degenen die wel van mening zijn dat roddelen pesten is, stellen daaraan wel een aantal voorwaarden: roddelen is pas erg als het slachtoffer er vanaf weet, of als het meerdere keren gebeurt.

Buitensluiten

Het buitensluiten van een ander op internet wordt veelal niet gezien als pestvorm. De redenen hiervoor lopen uiteen. Vaak is het een onderdeel van een spel: anderen worden bijvoorbeeld buitengesloten omdat zij een lager of hoger spelniveau hebben in een online game. Ook associëren jongeren buitensluiten niet met cyberpesten als het om een onbekende gaat of als iemand wordt buitengesloten nadat hij/of zij zich vervelend heeft gedragen.

Verschil cyberpesten en offline pesten

Aan jongeren is gevraagd wat zij erger vinden: online pesten of offline pesten (oftewel pesten in het echte leven). De meeste jongeren hebben gezegd dat zij pesten via internet erger vinden dan pesten in het echte leven. Hiervoor gaven zij uiteenlopende redenen.

“Ik vind het allebei erg, maar ik vind het anoniem erger. Voor de gepeste. Omdat.. Dan is het al frustrerend dat je gepest wordt en is het nog frustrerender dat je echt totaal niet weet waar het vandaan komt.” (meisje, 15 jaar, vwo)

“Ja, ik denk dat pesten op internet wel ehh.. iets erger aankomt. (...) Ja, want als je in het echt gepest wordt dan zie je gelijk de reactie van diegene en wat ze terug kunnen doen zeg

maar. (...) Ja, je ziet nooit precies de reactie van diegene, ze kan wel iets typen terwijl ze met huilend gezicht er bijvoorbeeld zit.” (jongen, 14 jaar, vwo)

“Ja, op internet gaat het heel snel, en in het echt natuurlijk ook alleen op internet zit iedereen en meestal in het echt gaat het langs mensen en vergeten het weer. Op internet blijft het eigenlijk altijd staan.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Een kwart van de jongeren vindt dat het niet uitmaakt of je online pest of gepest wordt of in het echte leven: beide is even erg. Diegenen die konden uitleggen waarom gaven allen aan dat de essentie van pesten gelijk is, of het nu offline of online plaatsvindt.

“[Vind jij dat pesten op internet anders is dan pesten in het echte leven?]

Nou, eigenlijk.. Eigenlijk niet, nee. Want het is allebei gewoon zeer vervelend en je kunt het op twee manieren doen, je kunt een plaatje online zetten of je laat gewoon foto’s rondgaan op school.

[Vind je het daarom allebei even erg?]

Ja, het is wel allebei even erg, ja.” (jongen, 14 jaar, havo)

Sommige jongeren zijn van mening dat offline pesten erger is dan cyberpesten. De vaakst genoemde reden daarvoor is dat bij pestgedrag in het echte leven ook fysiek geweld gebruikt kan worden. Andere redenen zijn dat jongeren elkaar en elkaars gezichtsuitdrukkingen kunnen zien, dat buitenstaanders ook kunnen zien dat iemand gepest wordt en dat het, in tegenstelling tot bij cyberpesten, offline onmogelijk is om onplezierige gesprekken of berichten af te sluiten door het weg te klikken of door offline te gaan.

“In het echt is het erger, want er kunnen ook geweld gebruikt worden gewoon en op internet is het alleen maar iets van schelden en dreigen.” (jongen, 15 jaar, havo)

“Ik vind het in het echte leven wel erger, want dan (...) meestal is het ook met klasgenootjes en zo of in ieder geval, iemand die je niet moet en die doet het toch wel meestal waar iemand anders bij is (...) en dan denkt ie ook van ‘ja wat een huilebalk’.” (jongen, 14 jaar, havo)

Opmerkelijk is dat vooral meisjes cyberpesten erger vinden dan offline pesten, terwijl de meeste jongens pesten in het echte leven juist erger vinden. Dit is wellicht te verklaren doordat alleen jongens de mogelijkheid tot fysiek geweld hebben benoemd.

Resumé

Jongeren zien de aan hen voorgelegde pestvormen zelf niet altijd als cyberpesten. Zo beoordelen zij het een keer voor de grap iemand uitschelden of over iemand roddelen als een acceptabele plagerij. Om te spreken van pestgedrag moet volgens jongeren aan bepaalde voorwaarden worden voldaan. Zij stellen dat een grens wordt overschreden wanneer het pestgedrag meerdere keren voorkomt, er sprake is van een groep die tegen een persoon tekeer gaat, er gescholden wordt met ernstige ziektes of als duidelijk is dat het slachtoffer het niet leuk vindt.

Bepaalde pestvormen worden helemaal niet geassocieerd met pesten: het gros vindt buitensluiten geen pesten en de helft van de jongeren geeft aan dat roddelen geen pesten is.

3.2 Ervaringen

Tijdens de interviews is gesproken met daders, slachtoffers en omstanders van cyberpesten. Allereerst zijn de ervaringen van slachtoffers beschreven. Hen is gevraagd wat zij hebben meegemaakt, maar ook welke impact dit op hen heeft gehad en hoe zij gehandeld hebben. Vervolgens zijn de ervaringen van daders uiteengezet. In de slotparagraaf staan de ervaringen van omstanders centraal. Omstanders zijn jongeren die niet rechtstreeks als dader of slachtoffer, maar wel als getuige betrokken zijn geweest bij cyberpesten.

Slachtoffers van cyberpesten

Twintig van de door ons geïnterviewde jongeren zijn gepest via internet². Het gaat hierbij vooral om meisjes. Sommigen vertelden dat zij op de basisschool gepest zijn, anderen vertelden over meer recente pesterijen. Een aantal jongeren is gepest door een onbekende, maar de meesten zijn gepest door mensen die zij kennen van school.

“(...) ik kwam in de eerste in een groep waar ik het in principe eerst heel leuk mee had, maar ik heb sinds mijn tweede grote buikklachten, dus ik was heel vaak niet op school. En daardoor is ontstaan dat van die meiden uit mijn oude klas van mij begonnen te roddelen over mij, gemene dingen gingen zeggen en dat is ook op het internet teruggekomen. Het was van dat ik spijbelde.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“Ja door iemand uit mijn klas. En dan gingen ze nare berichtjes sturen via Hyves over dat ze je haten en dat soort dingen en bedreigen.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Er kunnen allerhande applicaties gebruikt worden voor online pesterijen. Zo kunnen er via e-mail, chat of sociale media vervelende berichten worden verstuurd, kunnen er op videosites als YouTube nare filmpjes worden geplaatst of kunnen via Ping of Whatsapp (gratis chatservices op de smartphone) bedreigende teksten naar iemands mobiel worden gestuurd. In de meeste gevallen worden jongeren uitgescholden of bedreigd. De hieronder weergegeven citaten illustreren online pestincidenten.

“Nou ja, ik ben wel eens uitgescholden op MSN, maar dan dacht ik jullie weten niet beter (...) Nou, uhm.. Ik had verkering met een jongen en dat vonden zijn vrienden stom of zo en toen gingen ze mij uitschelden op MSN of zo.. En ja eigenlijk kwam het daardoor. Op een gegeven moment zijn ze wel gestopt..

[En waarom is dat gestopt?]

Omdat het uitging” (meisje, 14 jaar, vwo)

² Het aantal geïnterviewde jongeren dat online gepest is, ligt beduidend hoger dan het aantal slachtoffers die wij middels kwantitatief onderzoek hebben kunnen duiden. Dit kan komen door de wervingstekst voor de interviews: wellicht hebben hierop relatief veel ouders van gepeste jongeren gereageerd. Een andere verklaring is dat in het kwantitatieve deel is gevraagd naar ervaringen van jongeren tot maximaal drie maanden voorafgaand aan het onderzoek, terwijl in het kwalitatieve deel geen tijdsaanduiding is gehanteerd.

“Hij noemde je allemaal met scheldnamen. En hij zou je dood maken en je was een vieze vuile homo. Ik heb het uitgeprint, want ik vond het echt een beetje te ver gaan. Hij had wel gevraagd om dat niet te geven, want hij was gestopt. Maar ik heb het wel bewaard en dat gegeven aan de mentor om te zeggen dat ze het in de gaten moeten houden. Want zij kunnen dat controleren en ik begreep dat vorig jaar op de school ook heel veel onderling gepest wordt, maar dan via MSN.” (moeder van jongen, 13 jaar, vmbo)

“Ik heb weleens gehad, maar dat zie ik dan weer als dreigen dat bijvoorbeeld meisjes ehh.. op Ping mij bijvoorbeeld zeiden, ja we gaan je slaan, dit dat en zo, dat soort dingen zijn wel bij mij altijd zo geweest, maar niet van ehh.. Je bent lelijk of zo, dat sturen.. of dat soort dingen.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“En toen op een gegeven moment wist die andere dus dat ik moest getuigen en toen van, ‘ja als ik er achter kom wie dit doet en zo’.. En die ehh.. ‘Die komen nog bij mij aan de beurt en zo’.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

In het laatste geval werd het meisje bedreigd via Ping. Het hele Pinggesprek heeft zij aan de politie voorgelegd. De politie heeft vervolgens contact opgenomen met de dader. Een andere manier van pesten via internet is het maken van *nepsites* over het slachtoffer. Op een dergelijke site worden bijvoorbeeld (bewerkte) foto's van het slachtoffer geplaatst en worden roddels verspreid. Een jongen, iemand die onder meer actief is in een online game, vertelde onderstaand verhaal.

“Een paar jaar geleden was iemand, die kan redelijk goed programmeren, en die heeft uiteindelijk een hele irritante website met een foto van mij erop gezet.

[Hoe kwam je erachter dat de site bestond?]

Ja, het was specifiek voor mij bedoeld, ze hebben het niet met iemand anders gedeeld. Gelukkig, anders was het wel iets erger geweest.” (jongen, 15 jaar, havo)

Impact, coping en geleerde les

De meeste jongeren die slachtoffer zijn geworden van cyberpesten, vonden dit in de tijd dat het gebeurde erg, maar hebben er nu geen last meer van. Vooral meisjes geven aan het in eerste aanleg erg te vinden om gepest te worden. Van de jongeren die onverschillig reageren op pestgedrag is het merendeel jongen.

“Ja, ik trok me er over het algemeen niet heel veel van aan, maar het deed natuurlijk wel pijn, vooral als ze met sommige dingen beginnen te schelden of ja, sommige dingen waar je heel veel moeite mee hebt, dat ze daar over beginnen.

[En nadat je gepest werd, heb je er dan nog last van gehad, of heb je er nog steeds last van?]

Uhh.. Ja, nee, eigenlijk niet. Ik heb me er over heen gezet, dat was nou zo en ik kan er nu niks meer aan veranderen, laat ik nu maar gewoon zorgen dat het niet weer gebeurt, zo denk ik er nu over.” (jongen, 14 jaar, havo)

“Nou, op het moment dan dat dat gebeurt dan denk je van ohh.. Dan voel je je ff gewoon heel raar. De eerste keer dat ik dat kreeg moest ik gewoon huilen, ik vond het echt eng. Maar dan, kijk er gebeurt niks, maar gewoon het gevoel dat iemand je zo kan haten en zoiets raars zou sturen is heel raar en een paar keer daarna gewoon van die meisjes die problemen thuis hebben en dan heel stoer zijn zogenaamd en dan dit dat en zo, maar uiteindelijk komt er niks uit.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“Ja, één keer was het en hij zei: ‘ja ja ik kom ik kom voor jou school wachten morgen’, dit dat. Dus ja, ik stond gewoon voor het schoolplein ja ik was niet bang of iets. Dat er iets zou gebeuren.” (jongen, 15 jaar, mavo)

Wat hebben de geïnterviewde jongeren gedaan toen zij gepest werden? Het gros van de jongeren licht iemand in over het pestgedrag. Jongeren vertellen daarover voornamelijk aan ouders, maar ook aan docenten en aan vrienden.

“Ja, aan mijn ouders en zeg maar [voornaam] dan, die vriend van mij. Enneh.. Ja, nou die waren best wel boos, maar ik wou ook niet dat ze er wat van gingen zeggen.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Ouders adviseren veelal om het pestgedrag te negeren. De meeste jongeren volgen dat advies op en besteden geen aandacht aan de pester(s). Enkele slachtoffers zijn de confrontatie aangegaan met de pester en hebben diegene gevraagd te stoppen met pesten. Andere jongeren stoppen het pestgedrag door de pester te blokkeren op bijvoorbeeld MSN of Hyves. Sommige jongeren kwamen zelf op dit idee, terwijl anderen hiervoor hulp nodig hadden van hun ouders.

“[Heb je dat ook aan iemand verteld?]

Ja, mijn ouders.

[En wat hebben die daar vervolgens mee gedaan?]

Die hebben mij geholpen met haar geblokkeerd en gewoon gezorgd dat ik niks meer met haar kon ondernemen en zo..” (meisje, 14 jaar, vwo)

“[Heeft iemand jou wel eens bedreigd via MSN of Hyves of Facebook?]

Ja, één keer was het en hij zei: ‘ja ja ik kom ik kom voor jou school wachten morgen’, dit dat.

[En wat heb je toen gedaan toen je dat las?]

Gewoon ik dacht: doe maar wat je wilt en ik blokkeerde hem, verwijderde hem.” (jongen, 15 jaar, mavo)

Herhaaldelijk geven de respondenten aan te hebben geleerd van de negatieve ervaring. Zo gaan ze niet snel meer in op mensen die beginnen te schelden, voegen ze geen onbekenden meer toe in sociale online omgevingen, of vertellen ze het meteen aan een leraar of een ouder wanneer het weer gebeurt.

Daders van cyberpesten

Vier van de geïnterviewde jongeren hebben toegegeven dat zij wel eens iemand hebben gepest via internet. Drie van hen zijn meisjes. De jongen vertelde dat hij een meisje van school heeft uitgescholden na aanhoudend ‘treiterig gedrag’ van haar kant.

“Andere keer had ze anorexia en zo en ze gedroeg zich heel arrogant, dat zelfde meisje, ze gedroeg zich heel arrogant enneh.. Ze maakte er een beetje misbruik van zeg maar, dat zij de hele thuis mocht blijven en zo beetje treiterig gedrag.. (...)

[Wat bedoel je met treiterig?]

Ja, gewoon een beetje van, ik mag lekker thuis blijven en zo ik hoef niks te doen (...) Ik vond dat op een gegeven moment zo irritant ja.., toen heb ik haar ook uitgescholden en zo.” (jongen, 14 jaar, vwo)

Om een einde te maken aan het pesten, heeft de moeder van het meisje de moeder van de dader gebeld. De jongen heeft een les getrokken uit het voorval:

“Ik wou het eigenlijk niet meer van (...) haar wat aantrekken zeg maar, (...) verder wil ik eigenlijk nooit meer zoiets doen. Het is ook niet echt nodig, zeg maar.” (jongen, 14 jaar, vwo)

Eén meisje gaf aan wel eens een ruzie in het echte leven op internet te hebben voortgezet. Zij kon zich echter geen specifiek voorval meer herinneren. Een ander meisje vertelt dat ze in groep 8 heeft gepest omdat anderen in de groep dat ook deden. Het laatste meisje vertelt dat ze wel eens betrokken is bij roddels over klasgenoten. Ook zij geeft aan te pesten omdat anderen dat ook doen.

“Er was een meisje op school en die .. Heel veel kinderen mochten haar niet dus ik ging mee pesten en later ging dat door op het internet en later gingen we haar daar buitensluiten en uitschelden en dat soort dingen.

[Hoe is dat afgelopen?]

Op den duur heeft school ingegrepen, toen zijn mijn ouders er ook bij betrokken en werd er strafwerk uitgedeeld en daarmee is het eigenlijk afgelopen.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

“Nou bijvoorbeeld, dan krijgen we een roddel te horen, en dan gauw vertel je het natuurlijk weer verder. Zodat binnen maximaal een paar dagen de hele school het weet, dat vinden hun dan eigenlijk nog wel normaal. Ik doe er soms zelf ook wel aan mee, maar dan denk ik ook wel eigenlijk van ‘waar ben ik eigenlijk mee bezig?’

[Ja, dus je bent dan niet dat je het vol gaat houden en..]

Nee, maar ik vind het wel vervelend om het te doen, tuurlijk soms doe je het wel.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Soms is de roddel bij één persoon begonnen, maar soms is het ook een groepje mensen die de roddel start. In alle gevallen is sprake van een sneeuwbaaleffect. Er is nooit iemand die zegt dat het roddelen moet stoppen, vanwege de angst om zelf ook slachtoffer te worden van roddels.

Omstanders

Behalve dat jongeren zelf wellicht iets vervelends hebben meegemaakt op internet, maken zij ook vaak mee dat niet zijzelf, maar anderen in hun omgeving slachtoffer worden van online pesterijen. Een derde van de jongeren is getuige geweest van cyberpesten via sociale media. Jongeren vertellen dat zij gezien hebben dat er gemene Hyvespagina's gemaakt zijn over mensen die zij kenden, dat op sociale media wel eens nare (opmerkingen bij) foto's geplaatst worden en dat dat op dergelijke sites wordt gescholden.

“Ik heb wel een keer meegemaakt dat er op Hyves zo'n club werd gemaakt en dat was dan tegen zo'n jongen omdat ze hem allemaal stom vonden en zo. (...) hij zat bij mij op de basisschool.

[Oké, en was jij toen ook lid van die groep?]

Nee.

[Waarom niet?]

Omdat ik dat stom vond, zielig als je dat doet. (...)

[En waarom vind je dat zielig?]

Nou, omdat ze dat niet zelf gewoon tegen hem durven te zeggen dat hij stom is en dat ze er dan een club van moeten maken op Hyves.” (meisje, 15 jaar, havo)

“Ook weer een meisje van mijn school, op de [naam school]. Uhh.. Was volgens mij niet helemaal 100%, ze zag er gewoon beetje als een ehh.. mongooltje er uit. Toen was er een foto van haar gemaakt en dat is ook op Twitter gezet, ja, dus dat heeft iemand gezegd tegen de leraar en toen zijn mijn vrienden dus ook geschorst een week.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Eén meisje vertelt dat is ingebroken op de Hyvesaccount van haar buurmeisje en dat daar vervolgens misbruik van werd gemaakt. Een jongen vertelt over *happyslapping* filmpjes die een leraar bij toeval tegenkwam op YouTube.

“Mijn buurmeisje die is nu elf of twaalf en die had een paar groepen geleden toen ze negen of zo was, had ze Hyves en toen is bij haar ingebroken, bij.. Door iemand uit haar klas en toen zijn allemaal mailtjes gestuurd naar vriendinnen van haar met, ik haat je en zo.” (meisje, 14 jaar, vwo)

“Ja als je op YouTube kijkt naar onze school krijg je wel van die filmpjes, hoe heet dat, happy slap filmpjes. Weet je wel van die horror...

[Maar dat zijn dan mensen van school die elkaar slaan?]

Ja en dan filmen en online zetten. (...) En we gingen daar (over de naamgever van de school, red.) een filmpje over kijken en we konden het nergens vinden en toen kwamen we die filmpjes tegen. We zijn er gewoon langs gescrold maar ik heb wel gezien dat ze er waren zeg maar.” (jongen, 15 jaar, havo)

Ook komt het voor dat pesterijen die op internet beginnen in het echte leven worden uitgevochten.

Twee meisjes vertellen daarover hun verhaal:

“Nou, wat ik al noemde met dat verhaal, dat meisje en dan wordt er een naam genoemd, dat is op het [naam school]. Daar gaat het best wel snel rond en dingen ja, niet om mensen te beledigen, maar vooral ook Marokkaanse mensen en Turkse mensen en zo. Toen was er laatst iets gebeurd, dat via internet was gebeurd, en toen hadden ze op school over een Turks meisje ‘varkenskop’ en allemaal van dat soort dingen in de wc geschreven met namen erbij en zo. Dat hoor ik dan ook weer via via.

[Ja, en dat gaat dan snel via internet bedoel je, dat dat bekend wordt.]

Ja, het begint op internet en dan wordt het uitgevochten op school, uitgevochten uitgebreid weer op school. En dan gaat het weer via internet verder en zo komen er steeds meer mensen zich mee te bemoeien en zo.” (meisje, 14 jaar, vwo)

“Bijvoorbeeld dan roddelen mensen op MSN over dan iemand anders. En dan zeggen ze bijvoorbeeld tegen mij; ja dat en dat en heb je haar gezien! Dat soort dingen, en dan op school gaan ze dan soms nog verder (...) ja enne, en tegen die persoon gaan ze dat dan ook zeggen.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

De voornoemde incidenten geven een indruk van de diverse pestincidenten waarvan jongeren getuige zijn. Respondenten vertelden over nog verscheidene andere pestincidenten. Het valt echter buiten het bereik van deze paragraaf om alle afzonderlijke pestincidenten te beschrijven. Op basis van de interviews valt te concluderen dat het gros van de jongeren wel eens getuige is geweest van online pesterijen, dat de ernst van de pestincidenten varieert en dat er sprake is van verwevenheid tussen offline pesten en online pestgedrag.

Resumé

Tweevijfde van de respondenten is naar eigen zeggen slachtoffer geweest van online pesterijen. Zij beschrijven uiteenlopende incidenten: de slachtoffers zijn uitgescholden, bedreigd, er is over ze geroddeld en er is een denigrerende website aangemaakt. Het pesten vindt plaats via allerhande applicaties, zoals MSN, sociale netwerksites en Ping. Slachtoffers geven aan het in eerste aanleg wel vervelend te vinden om gepest te worden via internet of de mobiele telefoon, maar de incidenten hebben naar eigen zeggen geen blijvende impact. Als jongeren gepest worden, reageren ze daar veelal op door over het pestgedrag met iemand, zoals ouders, docenten of vrienden, te praten. Ook geven slachtoffers aan dat ze ervoor zorgen dat het pestgedrag stopt door het vervelende MSN gesprek bijvoorbeeld af te sluiten. Een aantal respondenten geeft aan te hebben geleerd van de pestervaring: ze voegen in sociale online omgevingen bijvoorbeeld geen onbekenden meer toe.

Een klein aantal jongeren heeft zich naar eigen zeggen schuldig gemaakt aan cyberpesten. Daders zetten een offline ruzie bijvoorbeeld online voort of pesten het slachtoffer omdat anderen dat ook doen. Een aantal geïnterviewden geeft aan spijt te hebben van de pesterijen en/of het eigenlijk vervelend te vinden om te pesten. Uit de incidenten blijkt dat tussenkomst van de ouders of school kan bijdragen aan het stoppen van pestgedrag.

Tot slot blijkt het gros van de jongeren wel eens getuige te zijn geweest van online pesterijen. Net als slachtoffers, vertellen omstanders over uiteenlopende online pestincidenten: er worden Hyves pagina's gehackt en misbruikt, er wordt geroddeld via MSN en offline vechtpartijen worden gefilmd en op YouTube gezet. Daarbij is er volgens omstanders sprake van verwevenheid tussen offline pesten en cyberpesten: vaak gaat het om een ruzie of pesterij in het echte leven die online wordt voortgezet of andersom.

3.3 Voorlichting

Welke rol spelen ouders en school in de mediaopvoeding van jongeren? Om hier achter te komen is gevraagd in hoeverre jongeren door hun ouders zijn voorgelicht over cyberpesten. Hebben ouders hen bijvoorbeeld verboden bepaalde sites te bezoeken, of hen gewaarschuwd voor bepaalde situaties? En wat is de rol van de school hierin? Wordt er op school voorlichting gegeven over cyberpesten?

Rol van de ouders

Volgens de meeste jongeren hebben hun ouders hen niet voorgelicht over cyberpesten. Bij jongens komt het beduidend vaker voor dat ouders geen voorlichting geven dan bij meisjes. Jongeren vinden het echter ook niet altijd nodig dat ouders aandacht besteden aan cyberpesten.

*“[Hebben je ouders wel eens dingen gezegd over pesten op internet?]
[lange stilte]. Nou dat weet ik niet, maar ik ben me zelf wel bewust van dat soort dingen. Ik ben zeg maar heel internetwijs.” (jongen, 15 jaar, havo)*

Ouders van jongeren die wel zijn voorgelicht hebben hun kinderen verteld dat zij ‘uit moeten kijken’ op internet. Wat ‘uitkijken’ in deze context precies betekent, konden de meeste jongeren niet onder woorden brengen. In enkele gevallen bleek het te gaan om een waarschuwing over het ijzeren geheugen van internet: wat jongeren op internet plaatsen, kan daar oneindig op blijven staan. In het verlengde daarvan hebben enkele jongeren van hun ouders te horen gekregen dat zij moeten oppassen met het geven van persoonlijke informatie via internet en/of het toevoegen van onbekenden op MSN en andere sociale media.

“(...) ik mocht eerst niet op Twitter want mijn vader zei: ‘ja doe nou maar niet’ en zo, en toen zei ik: ‘ja maar’. Hij zegt: ‘nou ja ik weet dat jij geen, niet echt gekke dingen of zo erop doet, dus dan is het goed’. Maar hij zei wel van: ‘kijk uit met wat je erop zet, want iedereen en alles kan het lezen en het blijft er voor altijd op staan’. Het is altijd terug te vinden.” (meisje, 14 jaar, vwo)

“Ja en niet dingen te zeggen waar je gepest mee kan worden of wat ze tegen je kunnen gebruiken.. [Moeder: en geen adressen, telefoonnummers. Nee dus geen persoonlijke informatie geven op internet.] Klopt.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“Nou dat ik geen eh, bijvoorbeeld iemand voegt mij toe of zo, dat als ik die niet ken, dat ik die dan ook niet ga accepteren.” (jongen, 14 jaar, mavo)

Rol van de school

Bij zestien jongeren is op school voorlichting gegeven over cyberpesten. Meestal werd dit gedaan door een externe partij, maar op sommige scholen is het een vast onderdeel binnen de mentorlessen. De voorlichting is niet alleen gericht op jongeren: op een enkele school is namelijk ook een voorlichtingsavond voor ouders georganiseerd. Een aantal jongeren geeft aan dat aandacht is besteed aan cyberpesten doordat de school heeft meegewerkt aan een onderzoek. Het komt daarnaast herhaaldelijk voor dat er op school aandacht wordt besteed aan cyberpesten naar aanleiding van een incident.

*“Nou ze hangen, er hangen wel affiches bij ons op school over dat dat verboden is, want het is vorig jaar een keertje voorgekomen.
[Wat is er dan gebeurd?]
Ja, toen stond er iets over onze directeur op eh social media (...) .” (jongen, 15 jaar, vwo)*

Op een aantal scholen zijn naast voorlichting ook regels opgesteld over cyberpesten. Vier jongeren hebben een pestcontract ondertekend. Daarin hebben ze beloofd nooit iemand te zullen pesten. Dergelijke contracten gaan volgens jongeren over alle mogelijke manieren van pesten, dus ook over cyberpesten. Enkele respondenten hebben aangegeven dat op hun school straffen volgen wanneer je iemand pest, of dat er dan een gesprek volgt. Ook zijn op sommige scholen andere regels van toepassing om cyberpesten tegen te gaan. Een vijftienjarig meisje vertelt:

“Op deze school ehh.. mag je bijvoorbeeld niet de leraar filmen en dan op internet zetten, en niet van leerlingen foto’s maken en op internet zetten. Dat staat gewoon in de regels (...) dat stond in een boekje wat je kreeg aan het begin van het jaar.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Niet op alle scholen wordt echter voorlichting gegeven over cyberpesten. Negen jongeren hebben expliciet aangegeven dat er bij hen op school geen aandacht is besteed aan cyberpesten.

Resumé

De meeste ouders hebben (nog) geen aandacht besteed aan cyberpesten. Wel heeft een aantal ouders hun kinderen gewaarschuwd: ouders vertellen hun kinderen bijvoorbeeld dat zij voorzichtig moeten zijn met het delen van persoonlijke informatie en/of het toevoegen van onbekenden op MSN. Op de meeste scholen is voorlichting over cyberpesten geen vast onderdeel van het onderwijsaanbod. Desondanks is op ongeveer een derde van de scholen wel eens voorlichting gegeven over cyberpesten. Soms wordt de voorlichting door een externe partij verzorgd, maar vaak regelt de school de voorlichting zelf. Op enkele scholen is alleen aandacht aan voorlichting over cyberpesten geschonken nadat er een incident had plaatsgevonden. Naast voorlichting zijn op sommige scholen ook regels opgesteld om cyberpesten te voorkomen. Leerlingen moeten dan bijvoorbeeld een (anti)pestcontract ondertekenen of mogen op school geen filmpjes maken. Tot slot leggen sommige scholen straffen op als er wordt gepest (via internet).

3.4 Gewenste aanpak volgens jongeren

Dat er iets gedaan moet worden om cyberpesten te voorkomen, staat voor bijna alle jongeren als een paal boven water. Jongeren vinden het echter moeilijk om te bedenken wat eraan gedaan kan worden en wie hier een rol in moet(en) spelen. Vaak was aanmoediging nodig van de interviewer om te komen tot ideeën over preventieve maatregelen. Als het gesprek eenmaal op gang was, vertelden de meeste jongeren dat scholen in hun ogen de belangrijkste rol hebben in het reduceren van cyberpesten.

“(...) zoals bijvoorbeeld op scholen (het geven van voorlichting, red.), ik denk dat dat op zich ook wel weer helpt, maar aan de andere kant, diegene die het doen dat het hun niet zoveel boeit. Ja, klinkt misschien een beetje raar, maar ik denk het wel, ik denk dat hun dan zoiets hebben van ja zal wel. Maar ik denk dat als je iets laat zien van hoe diegene zich dan voelen, dat zij ook wel even nadenken van oh.. Dat doe ik diegene dus aan, ja..” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Enkele jongeren geven het advies om de voorlichting te laten geven door personen waarmee jongeren zich kunnen identificeren: jonge mensen.

“Ja en iemand van rond de twintig, dertig en niet oudere mensen ervoor hebt staan (...) je merkt van als er een jong iemand voor de klas staat die het uitlegt en ons informatie geeft, wordt het veel beter opgenomen dan wanneer iemand die ouder is en die volgens de leerlingen van mijn school er niet zoveel meer mee te maken heeft. Dus ook met veel van mijn, ja klasgenoten van dat ik weet dat het vooral over jongeren gaat denk ik ook dat je het beste informatie kunt geven door het een jongere te laten vertellen.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Ook zien jongeren een rol weggelegd voor ouders van pesters: zij moeten hun kinderen aanspreken op pestgedrag en, indien nodig, bestraffen. Daarnaast kunnen websitebeheerders volgens jongeren bijdragen aan het terugdringen van online pestgedrag. Jongeren stellen voor om op (populaire jongeren) sites de mogelijkheid te bieden om melding te doen van cyberpesten. Hoewel dat op meerdere sites al kan, werkt dit volgens sommigen niet goed genoeg.

*“Maar op Hyves heb je wel zo'n knop van dit is niet oké. Maar ja, daar moeten minimaal zes mensen op drukken voor ze er iets mee doen. Maar als je geen zes mensen kan krijgen dat ze er op drukken, dan kun je er nog niks mee.
[En hoe zou dat dan anders kunnen dan?]
Nou, gewoon na een keer. Dat ze dan gaan kijken wat er is. En niet na zes, zeven keer.” (meisje, 15 jaar, vmbo)*

In het verlengde van voorgaande zijn sommige jongeren van mening dat websitebeheerders jongeren beter kunnen waarschuwen voor cyberpesten.

“Ja, alle kinderen moeten gewoon een beetje beter gaan opletten wie ze toevoegen op Hyves. Want ik zie soms mensen die 1000 vrienden hebben op Hyves en dan denk ik van, ja dat kunnen lang niet allemaal je vrienden zijn. (...) Ik zou dan gewoon op Hyves neerzetten dat als je iemand vraagt om vriend te worden dat Hyves er gewoon bij zet van 'is dit wel echt een vriend? Of kennis of familie?' Want ja.. Er wordt gewoon zoveel gepest op internet.” (jongen, 14 jaar, havo)

Tevens kan bepaalde software online pestgedrag helpen voorkomen: jongeren stellen bijvoorbeeld voor om scheldwoorden te filteren.

“Nou ehh.. Op sommige sites heb jij, als je dan scheldt, dan komt het scheldwoord er niet te staan maar een sterretje. Als ze dat nou op alle sites doen, dat is wel beter denk ik, want dan kunnen anderen niet zien dat je scheldt en het is veiliger en ja.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“(...) er kan een soort filter op het internet komen. Dat jij als jij bepaalde woorden typt en dan in een verkeerd zinsverband, zodat het eigenlijk pesten wordt. Dat je dan bijvoorbeeld van de site af ge..

[Afgegooid wordt?]

Afgegooid wordt en dan er ook voor ja onbepaalde tijd er niet meer op kan.” (meisje, 15 jaar, vwo)

Eén van de respondenten merkt echter op dat het filteren van scheldwoorden in de praktijk niet waterdicht is. Enkelen vinden dat er een taak is weggelegd voor de politie. Eén respondent denkt dat aangifte doen het beste is en een ander vindt dat de politie accounts van pesters moet verwijderen.

“Ehm, nou het heeft eigenlijk geen zin, want als jij ‘lull’ met driedubbel l schrijft en dan 4 u’s en dan nog 3 ll-en, dan staat het er ook en dan komt er geen sterretje.” (meisje, 14 jaar, vwo)

“Ik zou in ieder geval, als ik merk dat iemand aan het pesten is, dat gewoon in ieder geval het account wordt verwijderd, of een keer een waarschuwing en dan meteen verwijderen. [Wie moet dat verwijderen?]

Ik denk dat de politie dat wel kan.” (jongen, 15 jaar, havo)

Zes jongeren zijn van mening dat gepest worden vooral door jongeren zelf moet worden voorkomen. Zij geven daarbij enkele tips over hoe slachtoffers zich kunnen onttrekken aan het gepest. Een meisje vreest dat het geen zin heeft om te investeren in het voorkomen van cyberpesten, vanwege het dynamische karakter van internet.

“Ik vind dat als er iets over je gezegd wordt en je accepteert het niet op internet, dan is het heel makkelijk: er zit rechtsboven in je scherm een kruisje dan kun je daar op drukken. Als het je niet bevalt dan druk je gewoon weg.

[Het ligt aan de persoon zelf?]

Ja maar ik vind dat je niet te moeilijk moet doen over dat soort dingen.” (jongen, 15 jaar, vmbo)

“Uuhh.. Nou, ik denk dat je zelf maatregelen kunt nemen als je wordt gepest. Want als je bijvoorbeeld op eh.. chatsites wordt gepest, moet je gewoon niet naar een chat site gaan. Je kunt mensen blokkeren, er zijn al heel veel mogelijkheden om dat te voorkomen.. Dus ja.. Er is al heel veel om dat tegen te gaan, vind ik.” (meisje, 14 jaar, vwo)

“Ik ja, ik denk dat je daar altijd te laat bij bent als het via internet gebeurt, omdat het zo snel wordt verspreid overal en dat iedereen het ook kan lezen, dat je er dan te laat bij bent.” (meisje, 14 jaar, vwo)

Resumé

Verschillende partijen kunnen een rol spelen in de aanpak van cyberpesten. Scholen hebben volgens jongeren de belangrijkste rol: zij moeten jongeren voorlichten over online pestgedrag. Ook ouders kunnen bijdragen: ouders van pesters moeten hun kinderen bijvoorbeeld aanspreken en straffen als zij zich schuldig maken aan pesten. Via populaire jongerenwebsites kan tevens worden gewaarschuwd voor online pesterijen. Bovendien stellen jongeren voor om op dergelijke websites een meldknop te plaatsen, zodat cyberpesten altijd gemeld kan worden. Het is dan wel van belang dat actie wordt ondernomen naar aanleiding van een melding. Hoewel filtersoftware niet waterdicht is, stellen jongeren dat software die er bijvoorbeeld voor zorgt dat scheldwoorden worden gefilterd bij kan dragen aan het terugdringen van online pestgedrag. Enkelen vinden dat er een taak is weggelegd voor de politie. Tot slot wordt gewezen op maatregelen die jongeren zelf kunnen treffen: vervelende chatgesprekken kunnen worden afgesloten en pesters kunnen, bijvoorbeeld op MSN, worden geblokkeerd.

4. Cybercrime

Cybercrime of online criminaliteit is een overkoepelende term voor alle vormen van criminaliteit waarbij ICT een wezenlijke rol speelt bij het uitvoeren van het delict (Leukfeldt e.a., 2010). Misdrijven en overtredingen die daar onder vallen zijn bijvoorbeeld hacken, misleiding, het verspreiden van kinderporno en oplichting via advertentiesites als Marktplaats. Cybercrime is verder afgebakend tot de financieel-economische delicten: *commerciële misleiding*, *e-fraude* en *virtuele diefstal*.

In dit onderzoek wordt commerciële misleiding gezien als: 'het op valse wijze informeren van een consument via internet – waarmee, middels het misleidende karakter, het (economische) gedrag wordt beïnvloed – met als doel dat de commerciële partij er (financieel) beter van wordt' (Jansen, te verschijnen). Een voorbeeld van commerciële misleiding is het aanbieden van een ringtone voor de mobiele telefoon waarna de koper bij de bestelling hiervan ongewild en in eerste instantie ongemerkt een abonnement blijkt te hebben afgesloten.

Het tweede delict dat in dit hoofdstuk centraal staat, is e-fraude. E-fraude is een overkoepelende term voor bedrog met als oogmerk het behalen van financieel gewin, waarbij ICT onmisbaar is voor de uitvoering (Leukfeldt e.a., 2010). E-fraude heeft verschillende verschijningsvormen, waaronder veilingfraude. Volgens Van der Hulst en Neve (2008) is er sprake van veilingfraude als '...mensen goederen of diensten kopen via internet [...] en vooruit betalen voor te leveren diensten maar deze niet krijgen [...], of wanneer de prijs van een artikel door de eigenaar kunstmatig wordt opgehoogd.' Aan- en verkopen via internet kunnen plaatsvinden via online veilingssites (zoals eBay), advertentiesites (zoals Marktplaats) en webshops (zoals Bol.com).

Het derde en laatste delict in dit hoofdstuk is virtuele diefstal. Onder virtuele diefstal verstaan we het stelen van goederen uit een virtuele wereld. Spelers ruilen geld in om hiermee in een online wereld virtuele goederen te kunnen kopen. Voorbeelden van goederen in een virtuele wereld zijn meubels in Habbo Hotel en wapens in World of Warcraft.

In de eerste paragraaf is een weergave te vinden van de associaties die jongeren hebben met cybercrime (§4.1). Hierbij gaan we uit van de belevingswereld van de jongeren. De definities die hierboven staan beschreven, zijn daarom niet aan de respondenten voorgelegd. In hoeverre jongeren zelf te maken hebben met online criminaliteit staat beschreven in de tweede paragraaf over de ervaringen van jongeren op het gebied van slachtoffer- en daderschap (§4.2). Vervolgens staat in de derde paragraaf beschreven welke vormen van voorlichting de respondenten hebben gehad van hun ouders en school (§4.3), om daarna in een afsluitende paragraaf in te gaan op de ideeën die jongeren hebben over maatregelen die genomen moeten worden ter voorkoming van slachtofferschap van cybercrime en maatregelen die genomen moeten worden wanneer het kwaad geschied is (§4.4).

4.1 Cybercrime volgens jongeren

Associaties

In de gesprekken met de jongeren is eerst gevraagd naar hun associatie met de term cybercrime. Dit bleek echter een lastige vraag, want de meeste jongeren hebben geen duidelijk idee wat cybercrime precies inhoudt. Antwoorden die jongeren geven, zijn: pornofilmpjes kijken, het plaatsen van geheime 'dingen' op internet, geweld in filmpjes en games en foto's van anderen op je profiel zetten. Eén meisje denkt dat cybercrime niet bestaat, omdat volgens haar alles mag in de online wereld. Enkele andere jongeren denken juist aan zware (offline) delicten, zoals geweld of moord en aan delicten waarmee grote bedragen zijn gemoeid.

De jongeren die de term cybercrime wel kennen, denken meteen aan hacken, door bijvoorbeeld in te breken op iemands spelaccount. Een ander veel gehoord antwoord is illegaal downloaden. Om de neuzen van alle geïnterviewden in dezelfde richting te krijgen, hebben we aangegeven dat tijdens het interview gesproken wordt over vormen van financieel-economische online criminaliteit, zoals veilingfraude en virtuele diefstal. Opvallend is dat jongeren financieel economische online delicten associëren met kleine delicten waarbij de financiële opbrengst voor de dader laag is, zoals het stelen van enkele virtuele goederen in een game of oplichting via een advertentiesite door het niet leveren van een game waarvoor wel betaald is. Hoe erg jongeren een online crime vinden, heeft voornamelijk te maken met de hoogte van het bedrag dat is ontvreemd: gaat het om een klein bedrag dan is het niet zo erg, maar worden de bedragen hoger dan wordt de grens overschreden.

"Kijk, er is wel verschil. Want als je bijvoorbeeld via Marktplaats iets koopt van 10 euro en je krijgt het niet vind ik dat wat anders dan als je bijvoorbeeld een nieuwe computer bestelt en die krijg je niet. Want je hebt er heel veel geld voor betaald. M'n neef die had een keer een vliegticket betaald naar New York, dat was heel duur, maar die had ie niet ontvangen. En toen konden ze niet achterhalen.. En toen bleek het een vliegmaatschappij, nou ja iemand die zich als vliegmaatschappij had voor gedaan en die site was gewoon helemaal uit de lucht gehaald, die hadden gewoon vliegtickets verkocht die niet eens bestonden." (meisje, 15 jaar, vwo)

Jongeren over vormen van cybercrime

Aan jongeren is hun mening gevraagd over de drie onderscheiden criminaliteitsvormen. De respondenten hebben aangegeven wat zij zien als crimineel gedrag op internet en in welke mate zij dit acceptabel vinden, of juist te ver vinden gaan. Dit bleek in eerste instantie voor veel geïnterviewden een lastige opgave, omdat cybercrime een thema is waar onze geïnterviewden (nog) weinig mee te maken hebben gehad.

Commerciële misleiding

We hebben de geïnterviewden voorbeelden gegeven van commerciële misleiding en gevraagd of zij dit ook zien als cybercrime. De meeste jongeren vinden het crimineel wanneer voor een ogenschijnlijk gratis product of dienst achteraf betaald moet worden. Ook gaat het hen te ver wanneer je ongewild

en onverwacht blijkt vast te zitten aan een abonnement na het bestellen van een ringtone, spel of achtergrond voor de mobiele telefoon.

Enkele jongeren zijn het hier niet helemaal mee eens. Volgens hen staan de voorwaarden van de aankoop meestal wel weergegeven – zij het in heel kleine lettertjes – en het is dan de verantwoordelijkheid van de koper om deze kleine lettertjes goed door te nemen. Staan de voorwaarden niet (volledig) in de kleine lettertjes beschreven, dan is het een ander verhaal.

“Dat mensen dat in de kleine lettertjes eronder zetten, ja dan kan het eigenlijk nog wel, want dan doen ze officieel niks verkeerd. Maar als het er echt niet op staat, ja dan lichten ze wel op. Dan kan het niet. Dat moet dan gewoon verboden worden.” (jongen, 15 jaar, vwo)

Veilingfraude

Vervolgens hebben we de jongeren gevraagd naar hun mening over veilingfraude. Jongeren kennen verschillende vormen van veilingfraude, zoals ergens voor betalen, maar het product niet geleverd krijgen, een product bestellen dat bij ontvangst nep blijkt te zijn of het liegen over de onderhoudsstaat van een product. Oplichting via veilingssites vinden jongeren dan ook niet aanvaardbaar.

“[Stel jouw computer is nu kapot?]

En ik verkoop hem nou.

[Ja, en je zegt gewoon dat hij het doet.]

Ja, ik zou dat niet doen.

[Vind je dat criminaliteit of vind je dat nog wel kunnen?]

Als je iemand daarvoor laat betalen en nooit zijn geld teruggeeft, dan is dat natuurlijk criminaliteit, dan steel je eigenlijk.” (jongen, 15 jaar, vwo)

Virtuele diefstal

Virtuele diefstal – zoals het stelen van meubeltjes in Habbo of een zwaard in World of Warcraft – is door enkele personen erkend als vorm van cybercrime. Hoewel veel geïnterviewden bekend zijn met online games, is virtuele diefstal niet iets wat de meeste jongeren associëren met online criminaliteit. Zij kunnen dan ook niet aangegeven wanneer het te ver gaat of niet.

Resumé

Jongeren associëren cybercrime met delicten waarbij de financiële opbrengst voor de dader laag is en het hangt van de hoogte van het ontvreemde bedrag af hoe erg zij een cybercrime vinden. Jongeren vinden het vooral crimineel wanneer zij worden opgelicht door commerciële bedrijven en door andere internetters via advertentiesites. Virtuele diefstal wordt door velen niet gezien als criminaliteitsvorm.

4.2 Ervaringen

Deze paragraaf gaat over de ervaringen die de geïnterviewde jongeren hebben met cybercrime. Er is een indeling gemaakt in slachtofferschap van commerciële misleiding, slachtoffer- en daderschap van veilingfraude, van virtuele diefstal en van overige vormen van cybercrime. Er zijn zowel ervaringen van de jongeren zelf belicht, als die van personen in hun omgeving.

Commerciële misleiding

Allereerst vertellen jongeren over hun eigen ervaringen en wordt ingegaan op hoe de jongere met deze negatieve ervaring is omgegaan en of hij/zij er iets van heeft geleerd. We zien commerciële misleiding als iets dat door een zakelijke partij wordt uitgevoerd. Om deze reden zijn jongeren niet bevraagd over mogelijk daderschap van commerciële misleiding.

Slachtoffers van commerciële misleiding

Acht geïnterviewden zijn slachtoffer geworden van commerciële misleiding. Bij de meesten betekent dit dat zij dachten eenmalig iets besteld te hebben, maar dat achteraf bleek dat ze aan een abonnement vastzaten. In alle gevallen gaat het om een extraatje voor de mobiele telefoon, zoals een ringtone, of een bijzondere *wallpaper* (achtergrond). In alle gevallen hebben de respondenten aangegeven dat de misleiding een aantal jaren geleden heeft plaatsgevonden. Twee jongeren hebben meegemaakt dat zij dachten dat zij een product gratis zouden krijgen, maar dat bij ontvangst bleek dat zij er toch voor moesten betalen.

“Ja, toen had ik net mijn tweede telefoon. Toen was ik ook nog jong, want we hebben heel lang ver weg gewoond, dus ons mam en ons pap zeggen: ‘neem maar een telefoon mee naar school’. (...) En eh, toen stond er ook zo op internet een advertentie over van: ‘hier en hiernaar sms-en en dan krijg je dit’. Dus had ik gedaan, alleen ja, toen zat ik ook in een keer aan een abonnement vast.” (jongen, 15 jaar, vwo)

“Nou, gewoon, ja ik heb wel eens gehad dat er stond dat ik iets gratis kon bestellen en later kreeg ik een brief thuis dat ik moest betalen. En ik had het product nog niet eens gekregen. Ik heb het wel weer kunnen afzeggen gelukkig.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“Ja, toen heb ik dus, had ik mijn gegevens ingevuld en toen kreeg ik als eerste, dat was dan een serie in een tijdschrift en dan kreeg je dan, de eerste kreeg ik gratis. Dat stond er wel dat je volgende week een acceptgiro thuisgestuurd kreeg, maar toen had ik snel opgebeld en toen was het goed.

[Oké, dus toen kon je het wel weer annuleren.]

Ja, maar dat, dat was wel mijn eigen schuld, maar dan staat er in lettertype 1 ergens helemaal onderin dat het wel betalen was.” (jongen, 15 jaar, vwo)

Dat jongeren slachtoffer zijn geworden van commerciële misleiding, heeft geen grote negatieve invloed op ze gehad. Twee jongeren vonden het op het moment wel erg, maar hebben het al gauw achter zich kunnen laten. Een jongen noemde het gebeurde ‘vervelend, maar verder niet’ en weer een ander vond vooral dat het zijn eigen schuld was.

Alle jongeren hebben de negatieve ervaring gemeld bij hun ouders. De meeste ouders leefden mee met het kind en probeerden het probleem op te lossen. Een vader werd boos op zijn kind, maar probeerde toch het probleem op te lossen door contact te zoeken met het bedrijf dat ringtones verkoopt. De les die de slachtoffers hebben geleerd, is duidelijk: ze bestellen nooit meer extraatjes voor de mobiele telefoon.

Ervaringen van anderen

Een aantal respondenten kent mensen in de omgeving die te maken hebben gehad met commerciële misleiding. Vijf jongeren hebben verteld over mensen die ongewild een abonnement hadden afgesloten. Hierbij ging het om spelletjes of ringtones voor de mobiele telefoon en in een geval werd een dienst genoemd waarbij het kenteken van een auto kon worden ge-sms't om zo de actuele waarde van de auto op te vragen. Ook hierbij bleek het slachtoffer vast te zitten aan een abonnement. Daarnaast herinnert een jongen zich een voorval van een vriend die dacht een gratis spel te hebben gekregen, maar die hier achteraf toch voor moest betalen.

Veilingfraude

Er wordt hier alleen ingegaan op veilingfraude, omdat geen van de respondenten slachtoffer is geworden van een andere vorm van fraude op internet. Allereerst zijn de ervaringen van de jongeren zelf benoemd, vervolgens die van mensen uit hun omgeving. De ervaringen van de jongeren zelf zijn aangevuld met de manier waarop zij met de negatieve ervaring zijn omgegaan (*coping*) en de les die zij geleerd hebben van de oplichting. Geen van de door ons geïnterviewde jongeren heeft zich schuldig gemaakt aan een vorm van online fraude.

Slachtoffers van veilingfraude

Er zijn relatief weinig jongeren slachtoffer geworden van veilingfraude. De meeste jongeren geven aan dat zij geen aankopen of bestellingen (mogen) doen via internet. Als ze dat wel doen, hebben ze naar eigen zeggen, meestal wel in de gaten of een (ver)kopende partij (persoon of website) wel of niet betrouwbaar is. Van de jongeren die niet zelf aankopen doen, moet de meerderheid toestemming vragen aan de ouders. Enkele jongeren doen wel eens aankopen online, maar doen dit alleen op betrouwbare sites, aldus zichzelf, en worden daardoor geen slachtoffer van veilingfraude.

Drie geïnterviewde jongeren zijn slachtoffer geworden van online fraude. Twee van hen zijn het slachtoffer geworden van veilingfraude via Marktplaats. Hoe de fraude verliep, verschilde. Het onderstaande fragment is van een vader en dochter die samen vertellen hoe de verkoper van een paar Uggs (een merk van winterlaarzen met schapenvacht) nepexemplaren toestuurde, terwijl in de advertentie benadrukt werd dat het om een origineel paar ging.

“Vader: We hadden ze wel gekregen, maar het waren nep. Ze had in de mail staan dat het originele waren, dus ook echt een poster erbij en origineel ook in de tekst. Toen kregen we dus wel een pakket.

Dochter: Toen hebben we het teruggestuurd en toen zeiden ze oh sorry, we hebben ons vergist en we sturen de goede, maar die hebben we nooit gekregen.

Vader: Nee. Hij zei eerst dat we geld zouden krijgen en dan was het niet gestort en dan ging hij weer, dus het contact heeft wel 40 dagen geduurd, totdat we het zat waren en zeiden we gaan aangifte doen als we vóór morgen dan en dan niets horen.

[En heeft de politie daar iets mee gedaan?]

Vader: Ze hebben de aangifte opgenomen zeg maar, maar ze hebben er niets meer mee gedaan, omdat ze dan van dezelfde mensen meerdere aangiftes moeten hebben. Anders dan zijn ze daar de hele dag mee bezig.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Een jongen vertelt over een computerspel dat hij had gekocht via Marktplaats, maar dat kapot bleek te zijn. Hij kon het spel niet opslaan, waardoor het eigenlijk waardeloos was. Een andere jongen heeft meegemaakt dat hij via een webwinkel oordopjes had gekocht ter waarde van dertig euro. Deze oordopjes zijn nooit bezorgd. Ondanks dat ook zijn moeder contact heeft gezocht met de webwinkel, zijn de oordopjes nooit aangekomen. Alle slachtoffers van fraude zijn eenduidig over de les die ze hebben geleerd door de oplichting: ze zijn sindsdien voorzichtiger wanneer ze online aankopen doen.

Ervaringen van anderen

Acht jongeren hebben in hun omgeving meegemaakt dat mensen het slachtoffer zijn geworden van veilingfraude. In de meeste gevallen had iemand een product gekocht, maar is het nooit bezorgd. Drie jongeren vertelden over aankopen die stuk bleken te zijn bij aankomst en een jongere vertelt dat haar vader een fietsonderdeel op een veilingsite verkocht had, maar daarvoor nooit het geld ontvangen heeft. Nog eens drie jongeren kennen mensen die door webwinkels zijn opgelicht doordat ze een gekocht artikel nooit hebben ontvangen. Ook vertelde een jongere van nieuw gekochte Uggs via een Chinese website. Deze laarzen waren erg goedkoop, maar het werd benadrukt dat het om het authentieke merkproduct ging. Bij ontvangst bleek het toch om een paar nep-Uggs te gaan.

Virtuele diefstal

Deze sectie begint met de ervaringen van slachtoffers. Er is verteld wat er is gebeurd, hoe met de negatieve ervaring is omgegaan, welke impact het heeft gehad en welke les de respondenten hebben getrokken uit het voorval. Vervolgens zijn jongeren aan het woord die mensen kennen die hier slachtoffer of dader van zijn geweest. Geen van de respondenten heeft zich schuldig gemaakt aan virtuele diefstal.

Slachtoffers van virtuele diefstal

Vijf jongeren hebben aangegeven dat zij slachtoffer zijn geworden van virtuele diefstal. Dit is gebeurd in Habbo, World of Warcraft en RuneScape. Bij de meeste jongeren is sprake geweest van hacking. Een ander meisje heeft op een nepwebsite haar wachtwoord voor Habbo ingevuld, waardoor anderen op haar account konden inloggen en haar meubeltjes konden stelen. Van deze sites zijn er vele op internet te vinden, allen met lokkertjes voor gratis meubeltjes voor Habbo. Een jongen is in het online spel RuneScape tijdens het ruilen van spullen opgelicht. Hij heeft het virtuele goed geleverd, maar de ander heeft uiteindelijk niets betaald. Deze jongen had geen geld geïnvesteerd in het spel, maar wel veel tijd.

“[Want heb je wel eens iets vervelends meegemaakt op Habbo?]

Nou ja, mijn meubels zijn wel duizend keer gestolen, maar dat was het. (...)

[Kun je vertellen hoe ze dat dan precies deden?]

Nou weet ik niet. De ene dag had ik ze nog en dan melde ik me weer aan en dan waren ze weer weg.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

“(...) En toen kwam ik op zo'n site en daar kon je allemaal gratis spullen krijgen, dus moest je intikken wat je wou en moest je je Habbonaam en Habbowachtwoord klikken, want de site zou

zogenaamd van Habbo zijn. En toen had ik dat gedaan en toen werd ik uitgelogd en toen ging ik weer inloggen en toen waren al mijn meubels weg uit mijn kamer.

[Voor hoeveel geld had je daar ongeveer staan?]

Nou, over heel Habbo Hotel heb ik wel honderd euro of zo betaald, maar toen, nou toen had ik 10 credits kostten €2,60 en nou, dan had je bijvoorbeeld twee dingen, dat waren dan je credits, dus ik denk dat ik rond de €60,-, €70,- daar had staan. Ja, best lullig.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Twee geïnterviewden vonden het heel erg toen hun virtuele spulletjes gestolen bleken te zijn. Zij hebben er echter op lange termijn geen last meer van. Twee andere slachtoffers vonden het vervelend dat zij waren bestolen, maar niet meer dan dat. Van het vijfde slachtoffer is niet bekend welke impact het incident heeft gehad.

Van drie slachtoffers is bekend wat zij hebben gedaan toen zij erachter waren gekomen dat ze waren bestolen. Zij hebben alle drie het incident bij (een van) hun ouders gemeld. Twee ouders hebben op hun beurt contact gezocht met de website om de diefstal te melden. Van het andere slachtoffer reageerde de moeder wat nonchalanter.

“Oh nee, mijn mama zei gewoon dat het zonde was en dat er niet veel aan valt te doen.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Twee jongeren wisten te benoemen welke les zij hebben geleerd door het voorval. Een meisje is voorzichtiger geworden en vult nergens meer haar wachtwoord in. Een jongen zegt dat hij heeft geleerd dat hij mensen nooit 100% moet vertrouwen.

Ervaringen van anderen

Vier jongeren kennen uit hun omgeving verhalen over virtuele diefstal. In drie gevallen gaat het om diefstal van virtuele goederen waarvoor echt geld was betaald, bij een persoon gaat het om een artikel dat gratis is verkregen. Drie van de vier jongeren hebben niet helder voor ogen op welke manier de virtuele goederen of de credits zijn ontvreemd. Een meisje vertelde over een bekende die via speciale software de inloggegevens van andere spelers in Habbo kon inzien:

“En hij had dan een of ander programma dat hij in een kamertje kwam en dat hij dan de gebruikersnaam en het wachtwoord kon zien. En dat hij dan op diegene zijn account gaat inloggen en dan dingen naar zijn eigen account gaat stelen. Zoiets volgens mij.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Overige cybercrime

Behalve de voornoemde vormen van cybercrime, hebben de respondenten ook in hun nabije omgeving te maken gekregen met andere vormen van cybercrime. Zo ontvangen sommige jongeren met enige regelmaat phishingmails van bijvoorbeeld banken, maar hier trappen zij niet in.

*“[Heb je wel eens een nepmail van bijvoorbeeld (naam bank) gehad?]
Ja, daar krijg ik wel veel van, ja.*

[Herken je die ook meteen, zo van dit klopt niet helemaal, of ben je ook wel op het verkeerde been gezet?]

Nee, ik.. ze kunnen het heel mooi brengen, maar als er staat geef je wachtwoord af en dat soort dingen dan kan ik er eigenlijk al wel vanuit gaan van, dat is nep.

[Wat doe je ermee?]

Gewoon weggooien. Ja, je kan het wel blokkeren, maar ze hebben toch iedere keer een ander account.” (meisje, 14 jaar, vmbo)

Een meisje die we hebben geïnterviewd is bevriend met een jongen die gestolen pinpassen kraakt en zo duizenden euro's buitmaakt. Dit is een vorm van e-fraude. Ze vertelt hierover:

“Ja, eentje is echt een vriend van mij en andere zijn gewoon vage bekenden waarvan ik weet dat ze dat doen. Maar eentje is wel een vriend van mij.

[En zeg je daar wel eens iets over tegen hem?]

Nee, dat is best wel een oudere jongen, hij is 19. Maar daarmee verdient hij gewoon zijn geld. Daar kan hij zijn mooie merkjas van kopen, zijn mooie merkschoenen en dat soort dingen. Het is gewoon zijn werk. Ik kan daar niet echt iets tegen zeggen, of niet doen, ja tuurlijk zeg ik wel van ja, waar ben je eigenlijk mee bezig, je weet dat het gevaarlijk is. Want als ze je ermee oppakken, want het gaat niet om 100 euro, het gaat gewoon om duizenden euro's. Er gaat gewoon 6000 euro van je bankrekening af op een andere bankpas die ook ooit gestolen was.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Resumé

Geen van de geïnterviewden heeft zich schuldig gemaakt aan financieel-economische online criminaliteit. De meeste jongeren die slachtoffer zijn geworden, hebben te maken gehad met commerciële misleiding doordat zij bijvoorbeeld ongewenst aan een abonnement kwamen vast te zitten. Opvallend is dat al deze ervaringen jaren geleden hebben plaatsgevonden en dat dit voor veertien- en vijftienjarigen blijkbaar niet meer aan de orde is. Ondanks dat de ervaring op lange termijn geen bijzondere indruk heeft gemaakt, hebben de slachtoffers er wel van geleerd.

Enkele geïnterviewden zijn slachtoffer geworden van veilingfraude. Hierbij ging het om een negatieve ervaring bij een aankoop via een advertentiesite of een webshop, zoals het niet geleverd krijgen van een product en het ontvangen van een kapot product. De meeste jongeren die wij gesproken hebben, mogen niet zelfstandig (online) aankopen doen. Bovendien beoordelen veel jongeren zichzelf als te slim om slachtoffer te worden van frauduleuze sites, e-mails en (ver)kopers.

Virtuele diefstal is bij vijf respondenten gepleegd, meestal door middel van phishing en/of hacking. Ook virtuele diefstal heeft op de lange termijn weinig indruk gemaakt op de geïnterviewde jongeren. Op het moment dat de diefstal ontdekt werd, vonden ze het heel erg, maar ze wisten het allemaal vrij vlug weer van zich af te schudden. Geen van de slachtoffers van een van de vormen van financieel-economische online criminaliteit heeft contact gezocht met de politie.

4.3 Voorlichting

In dit onderzoek zijn jongeren bevraagd over de rol die ouders en school hebben. Bij onze vragen naar de boodschappen of waarschuwingen die jongeren van hen hebben gekregen, moesten de respondenten vaak worden aangespoord tot het geven van antwoorden. Hoewel het vaak voorkwam dat de jongeren meteen antwoordden dat ze hierover geen voorlichting of waarschuwingen hebben gehad, bleek dat na het geven van voorbeelden er toch wel het een en ander door school en de ouders is meegegeven over cybercrime.

Rol van de ouders

Om jongeren te beschermen tegen een online risico als cybercrime, hebben onder andere de ouders/opvoeders een rol. Zij kunnen voorlichting en/of waarschuwingen geven. Wij hebben de jongeren gevraagd welke boodschap hun ouders hebben meegegeven als het gaat om cybercrime. De voorlichting die ouders hebben gegeven, bestond vooral uit tips/do's en don'ts. Bij de meeste ondervraagden hebben de ouders gewaarschuwd voor het geven van persoonlijke informatie. Een deel van de ouders heeft hun kinderen erop gewezen dat wat ze ook doen, ze altijd voorzichtig moeten zijn en goed in de gaten moeten houden of een site betrouwbaar is.

"[Hebben jouw ouders weleens iets gezegd over cybercrime?]

Uhh.. Ja, dat ik niet overal mijn gegevens moest invullen. Bijvoorbeeld op een site dat je iets gratis krijgt, dat mocht ik nooit doen.

[Hebben ze dat gezegd omdat er iets vervelends was gebeurd, of om een andere reden?]

Nee, gewoon, want ze wisten wel wat het allemaal kon doen. Dat het gewoon direct je IP adres kan lezen en dat dat gewoon allemaal heel snel gaat." (meisje, 15 jaar, vmbo)

"M'n moeder zegt wel altijd je moet nooit je adres, je telefoonnummer, of zeker je bankrekening zeg maar zonder dat je alles goed doorgelezen hebt, voordat je zeker weet dat de site te vertrouwen is." (meisje, 15 jaar, havo)

"(..) Ja, met bepaalde spelletjes dat je er geld voor moet betalen.

[Oké, wat hebben ze dan gezegd?]

Nou dat ehh.. ja dat geld overmaken, dat geld betalen, dan niet doen. En zeker ook met Marktplaats ook ehh.. opletten als je iets koopt." (jongen, 14 jaar, vmbo)

Sommige jongeren mogen zelf bestellingen via internet doen, maar moeten hierover eerst met hun ouders overleggen. De redenen waarom ouders deze regel instellen verschillen, maar meestal willen ouders kunnen controleren of de verkopende partij betrouwbaar is, of de prijs realistisch is en of de aankoop nut heeft. Twee jongeren hebben verteld dat zij bij aankopen via Marktplaats geen aankopen per post mogen laten bezorgen, maar dat zij moeten afspreken met de verkoper dat zij het aangeboden artikel komen ophalen. Bij beide jongeren was dit niet naar aanleiding van een negatieve ervaring.

"Ehm, ik mag ook niet zomaar iets kopen op internet. (...) Nee, dan moet ik eerst toestemming vragen. (...) Ehm, nou omdat ze, ja kunnen kijken of het wel echt is of.." (meisje, 15 jaar, havo)

“Ja, als ze bijvoorbeeld op Marktplaats zeggen dat ze het alleen verzenden, dan doe ik het al niet. En dan is het meestal, dan moet je eerst geld sturen. En dan sturen hun pas het product. En ja, is meestal niet zo.” (jongen, 14 jaar, vmbo)

Hoewel bij het merendeel van de jongeren de ouders voorlichting of tips hebben gegeven over veilig internetten en veilig handelen via internet, is dit bij zeven jongeren niet gebeurd. Meestal is de reden hiervoor onbekend, maar in enkele gevallen is dit omdat de jongeren volgens zichzelf wijs genoeg zijn op internet. In andere gevallen is het volgens de jongeren niet van toepassing, omdat zij helemaal geen online aankopen mogen doen of van betaalde online diensten gebruik mogen maken.

“Dat ik niet mag stemmen en zo op tv-dingen op Popstars en dat soort dingen en dat ik niet ringtones en dat soort dingen moet kopen. Dan zoekt ze eerder met mij een downloadsite uit. Dat doet ze wel dan, dat ze gewoon muziek downloadt, maar niet ringtones en zo.” (meisje, 15 jaar, vmbo)

Rol van de school

Bij meer dan de helft van alle geïnterviewde jongeren is op school nog nooit of in zeer beperkte mate aandacht besteed aan cybercrime.

“Niet meer dat ik weet in ieder geval. Op school ook niet echt als onderwerp, soms wel eens dingen die even ter sprake komen, maar daar wordt niet echt op ingegaan.” (meisje, 15 jaar, vwo)

Enkele jongeren hebben aangegeven wel voorlichting van school te hebben gehad. Deze voorlichting is in sommige gevallen tegelijk gegeven met voorlichting over cyberpesten. Meestal ligt de nadruk bij de voorlichting erop dat de jongeren niet zomaar hun persoonlijke gegevens moeten geven op internet. In andere gevallen worden jongeren erop attent gemaakt dat zij altijd moeten controleren of een website betrouwbaar is. Bij een jongere is de voorlichting gegaan over hacken en over alert zijn bij het doen van online aankopen.

“Uitkijken op wat voor ehh.. websites je gaat. Sommige website die zijn gewoon volkomen.. Gewoon eh.. Ja.. Dus gewoon niet (...) betrouwbaar.” (jongen, 14 jaar, vmbo)

“Volgens mij was dat in de eerste klas of zo. Dat ze ehh.. dat je iets met games of zo voorzichtig moest zijn en zo niet zomaar alles zoals wachtwoord geven, adres geven.” (jongen, 14 jaar, vwo)

Resumé

De meeste jongeren zijn door hun ouders gewaarschuwd over mogelijke gevaren op internet. Het verstrekken van persoonlijke informatie kan meer consequenties hebben dan alleen het vastzitten aan een abonnement. Er kan fraude worden gepleegd, er kunnen nare berichten worden geplaatst onder andermans naam, er kan geld worden afgeschreven van een bankrekening en aankopen worden gedaan op naam van de gedupeerde. Door hiervoor te waarschuwen, creëren ouders bewustzijn bij de jongeren. Hoewel we zien dat ouders aandacht geven aan het thema cybercrime, wordt hier op scholen weinig aandacht aan geschonken. Dit kan betekenen dat cybercrime door scholen (nog) niet

als een risico voor jongeren wordt gezien, dat scholen het niet als hun taak zien om jongeren hierover voor te lichten, of dat er een kennis tekort is op scholen over cybercrime.

4.4 Gewenste aanpak volgens jongeren

Vier op de vijf jongeren vinden dat er iets moet gebeuren om te voorkomen dat jongeren slachtoffer worden van cybercrime. De meesten van hen zien hierin een rol voor de school en/of voor de ouders weggelegd. De rol die jongeren zien voor de ouders is tweeledig. Enerzijds moeten zij waarschuwen voor cybercrime zodat jongeren zelf bewuster gaan internetten, maar tegelijkertijd moeten zij hun kinderen beter in de gaten houden. Wanneer het gaat om scholen, vinden jongeren dat er meer gewaarschuwd moet worden voor de gevaren en de gevolgen van cybercrime.

“Ik denk eigenlijk dat je dat in de praktijk moet doen, zeg maar. Zij zitten in een computer lokaal en allemaal achter een computer gaan zitten en dan zeg maar dat er eerst niet verteld wordt dat je zoiets krijgt en dan in een keer bijvoorbeeld stuurt iemand zo'n mail en dan moeten ze hun mailbox checken en dan moet je eigenlijk vragen aan die mensen wat ze zouden doen. En dan moet je daar een beetje uit afleiden wat ehh.. de meeste zouden doen. Ik denk wel dat de meeste van mijn leeftijd niet zomaar op die mailtjes zou klikken zeg maar. Tenminste dat idee heb ik zelf, ik heb het wel heel goed..” (meisje, 15 jaar, havo)

Een andere partij die volgens jongeren eraan moet werken om slachtofferschap van cybercrime onder jongeren te voorkomen, is de politie. Echter, de meeste ideeën die jongeren hebben over wát de politie dan precies moet doen, zijn repressief: als een jongere dan toch al slachtoffer is geworden, moet de politie zorgen voor goede mogelijkheden om hiervan melding te maken, bijvoorbeeld door de mogelijkheid te creëren om online melding te kunnen doen van cybercrime of door een politiebureau op internet te openen. Met name meisjes denken dat het makkelijker is om via internet je verhaal te doen dan in het echte leven. Een respondent vindt dat de politie bij alle meldingen van cybercrime moet overgaan tot het opsporen van verdachten. Behalve repressieve acties, hebben enkele jongeren ook ideeën over preventieve maatregelen. Een van hen vindt dat de politie voorlichting moet geven. De twee anderen vinden dat de politie iets moet doen, maar zij kunnen niet onder woorden brengen wat precies.

“Ik vind het wel dat er iets moet gebeuren, want het is best wel heftig. Ik denk dat daar voorlichting over zou moeten komen door de politie, maar ik weet niet of dat zou helpen want ehh..

[Zou de politie alleen op scholen voorlichting moeten geven?]

Nou, niet alleen op scholen, want het kan ook bij volwassenen..” (meisje, 15 jaar, vwo)

Daarnaast denken vijf jongeren dat het strenger straffen van online criminelen helpt om cybercrime te voorkomen. Hiermee zouden potentiële criminelen worden afgeschrikt. Een jongen vindt dat er internationale wetgeving moet komen om zo internetcriminaliteit beter aan te kunnen pakken.

“Het is stom als je het doet maar het zou gewoon in het algemeen niet mogen. Nou is het wel moeilijk want in elk land heb je verschillende wetten. Dus je zou eigenlijk wetten voor internet moeten hebben.

*[Dus iedereen doet bijvoorbeeld iets wat in Oezbekistan wel mag maar hier niet of zo.]
Ja, gewoon algemene internetregels zouden er moeten komen. Nou is dat natuurlijk moeilijk overeen te komen.” (jongen, 15 jaar, havo)*

Tenslotte is door enkele jongeren genoemd dat juist beheerders van sites betere maatregelen moeten treffen om cybercrime te voorkomen. Dit moet gebeuren in de vorm van controle en toezicht op sites. Bij online games moeten de makers beter in de gaten houden wat de spelers doen.

“Aah, ik denk niet echt dat dat te voorkomen is. Tenzij de ehh.. oprichters echt ehh.. de admins zijn bijvoorbeeld bij games, die ehh.. volgens mij de games beheren en die zien ook wel wie mee doen aan de game en wie niet, en dat ze wel een beetje overzicht kunnen houden, vind ik. Ja, soms heb je ook van die mensen van bijvoorbeeld elf jaar die zoiets doen en natuurlijk dat komt niet goed, en dan ehh ja.. dan heb je zo die ehh.. stellers er bij zitten.” (jongen, 14 jaar, vwo)

Een op de vijf geïnterviewden is van mening dat er geen tijd en geld geïnvesteerd hoeft te worden in het voorkomen van online slachtofferschap van cybercrime onder jongeren. Zij zien slachtofferschap van cybercrime als een eigen verantwoordelijkheid; mensen moeten zelf beter opletten. Vier jongeren denken dat het zinloos is, omdat het toch wel gebeurt.

“Ja, ik denk dat er al wel veel tegen gedaan wordt, maar ach, ze zullen altijd wel manieren bedenken waardoor ze er weer onderuit komen of weer mogelijkheden zien. Dus ja.. Je kan altijd wel wat proberen, maar ze zullen er altijd onderuit komen of weer nieuwe ideeën bedenken om toch weer door te zetten.” (jongen, 14 jaar, havo)

“Ja, na ja, ik vind zelf ook wel.. Ook zoals je ziet, ‘dit is geen grapje’ of zo, ‘u bent de winnaar van..’. Als je dat op internet ziet, vind ik het wel een beetje gek dat als je dat gaat geloven en er op gaat klikken. Dus dat vind ik eigenlijk wel een beetje dom.” (jongen, 14 jaar, vwo)

Resumé

Het is volgens jongeren vooral een eigen verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat je niet in mooie praatjes trapt en je moet zelf ervoor zorgen dat je de betrouwbaarheid van een site of een online verkoper controleert. Slachtoffer word je door onoplettendheid. Toch vindt het merendeel van de ondervraagde jongeren dat voornamelijk scholen jongeren meer alert moet maken op online criminaliteit. Ook ouders moeten dit doen en tegelijkertijd moeten zij hun kinderen beter in de gaten houden. Hoewel het om criminaliteit gaat, heeft een minderheid van de ondervraagden de politie genoemd als partij die ervoor moet zorgen dat slachtofferschap kan worden voorkomen.

5. Online seksueel getinte communicatie

5.1 Online seksueel getinte communicatie volgens jongeren

Als we vragen waar jongeren zelf aan denken als ze de term online seksueel getinte communicatie horen, noemen ze vooral de webcam: jezelf uitkleden voor de webcam of de ander vragen seksueel getinte dingen voor de webcam te doen. Maar ook andere soorten seksueel getinte verzoeken worden genoemd.

“Ja, jongens die meisjes voor de webcam proberen te laten uitkleden voornamelijk, en dat jongens meisjes proberen zo gek te krijgen dat ze met hun afspreken en ja, meer in die richting. Ja dat ze over seks gaan praten en dat ze het met je willen doen en dat soort dingen.” (meisje, 15, vmbo)

“Ja, je hoort wel eens over van die, dat als je met iemand op de chat zit of zo, vragen ze of je een paar foto's wil sturen of zo.” (meisje, 14, vwo)

Daarnaast associëren sommige jongeren, al valt dat buiten onze eigen onderzoeksdefinitie, pornosites met seksueel getinte communicatie op internet:

“Naakte foto's op internet. (...) Of typ je iets in en het is fout en dat je ook op zo'n website komt, dat is wel weer irritant.” (jongen, 14, vmbo)

“Nou, ik zat vanmiddag op de fiets en toen ehh.. met twee jongens en die hadden het erover.. dat ze op hun vriend z'n laptop zaten en dat ze in zijn geschiedenis voor de lol gingen kijken en dat er allemaal porno op stond. Nou, dat vind ik wel ehh.. seksueel getint. Nou ja, getint. Getint kun je het niet echt noemen.” (meisje, 14, vwo)

Jongeren geven aan dat er zowel leuke als ongewenste vormen van seksuele communicatie bestaan:

“Dan denk ik aan gesprekken tussen een jongen en meisje die elkaar leuk vinden, en die gewoon leuk ja, gewoon gesprekjes met elkaar hebben, maar dan denk ik ook aan jongens die wat willen van een meisje, een onzeker meisje dat het allemaal verkeerd (...) uitloopt en dat het dan met loverboys te maken hebben of zo, of dat ze naakt voor een webcam of moeten of zo, ja daar denk ik dan aan.” (meisje, 14, vmbo)

Jongeren identificeren een aantal aspecten die bepalen wanneer seksueel getinte communicatie via internet over de grens gaat. Zo geven veel jongeren aan dat seksueel getinte communicatie aanvaardbaar is als het (duidelijk) een grap betreft.

“Nou he, ja ik had eh, laatst was ik bij een jongen die bij mij in de klas zat en die kreeg een berichtje van een meisje en daarin stond eh of die jongen geil was of zo, maar dat is gewoon voor de grap, want daar lachte ze dan ook om.” (jongen, 14, vmbo)

“Ja, je hebt zulke poppetjes op MSN die kan je downloaden en die gaat dan met zijn piemel heen en weer slingeren of zo. (...) Ja, natuurlijk lachen, bedoel, ja wat moet je daar nou op zeggen dan, het is meestal ook in zo’n dom gesprek of zo en dan ga je allemaal van die plaatjes naar elkaar sturen en zo, ja niet echte dingen natuurlijk, maar gewoon van die emoticons, die je kunt downloaden en zo, ja verder niet echt.” (meisje, 14, vmbo)

Ook als een seksueel getinte opmerking als compliment bedoeld is, en/of om te flirten, vinden veel jongeren het nog acceptabel.

“O ja, ik vind als ze zeggen dat ik een leuke bikini heb, (...) maar dat is toch wel iets leuks om te horen.” (meisje, 14, vwo)

“Ik denk dat als het alleen nog maar complimentjes zijn bijvoorbeeld als ze dat doen, dan zou ik het nog oké vinden, maar als ze doorgaan voor foto’s vragen en wat pikantere foto’s dan gaat het denk ik toch echt wel te ver.” (meisje, 14, vmbo)

“Want dan ben je bijvoorbeeld een mooi meisje of zo en dan krijg je bijvoorbeeld een DM, Direct message op Twitter en ja mag ik je Ping. En nou.. ja dat vind je wel gezellig, want je kent hem eigenlijk, maar je hebt elkaar nog nooit gezien, maar alleen nog maar laat maar zeggen op de Ping of zo, of op de afbeelding, en dan ben je best wel blij dat die jongen jouw Ping wil, gewoon via Twitter en dan spreek je af of zo, gewoon via Twitter.” (meisje, 15, vmbo)

Daarnaast vinden jongeren online seksueel getinte communicatie aanvaardbaar als alle betrokkenen ermee instemmen. Het ongevraagd doorsturen van sexy foto’s of filmpjes naar anderen wordt zodoende niet als acceptabel gezien.

“Ja, ik vind gewoon filmpjes en foto’s dat kan nog gewoon als diegene op dat filmpje of foto dat zelf ook wil dat het op internet komt dat die dat ook gewoon goed vindt.” (meisje, 14, vmbo)

“Als je het zelf.. Allebei zeg maar leuk vindt of de mensen die erbij betrokken zijn het allemaal leuk of goed vinden dan uhh.. Vind ik het nog oké. Maar uhh.. Als het tegen mensen gebruikt wordt, of mensen vinden het niet oké dat ze steeds mailtjes ontvangen met wat je net zei met plaatjes en zo dan vind ik het niet goed.” (meisje, 15, vwo)

“Foto’s die iemand jou gestuurd heeft en ja, jij hebt gezegd dat die echt privé zijn, dat je die dan toch op internet gaat zetten of op je Hyves profiel (...) . Dat vind ik echt te ver gaan.” (jongen, 14, havo)

Ook vinden jongeren dat het uitmaakt of je elkaar kent:

“[En wat vind jij zelf wat nog kan en wat te ver gaat?]

Ja, gewoon die gesprekken kan nog, dat je met een jongen leuk praat. (...)

[En die gesprekken, vind je het ook normaal dat je zulke gesprekken hebt met iemand die je niet kent?]

Ja, dat vind ik raar. Het moet echt iemand zijn die je echt kent. En die moet je ook uit het echte leven kennen.” (meisje, 15, vmbo)

Een aantal jongeren vindt het te ver gaan als iemand opeens een seksueel getint gesprek begint, zonder dat daarvoor een aanleiding is:

“Oké, als ze zeggen: ‘ik ben opgewonden’, ja dat kunnen misschien wel veel mensen zijn. Ja, ik ga er niks aan doen. (...) Zo ben ik niet. (...) Als echt iemand begint, dan blokkeer ik altijd en als ze na tijdje normaal doet, dan deblokkeer ik haar weer uuhh klaar.” (jongen, 15, vmbo)

“[Ja want wat vind jij te ver gaan?]

Als je over seks begint te praten in één keer en uuhh uuhh bijvoorbeeld uuhh mensen die uuhh heel lief beginnen. (...) En dan eindigen op uuhh: ‘wanneer kom je een keer langs en dan uuhh zal ik jou doen’ en dat soort dingen.” (jongen, 14, vmbo)

“Dan ben je bijvoorbeeld op MSN of Facebook of Twitter, noem maar wat. En dan krijg je dus een gesprek met een jongen die zegt dat hij 14 is en dan gaat, wordt het heel seksueel, ineens, gewoon ineens en dan is het voor mij eigenlijk al klaar. Voor de rest heb ik er nog geen ervaring mee, want dat kap ik meteen af. (...) Blokkeren en verwijderen.” (meisje, 14, vmbo)

Verder zeggen jongeren dat het aan de inhoud van de communicatie ligt of het te ver gaat: het bewust op internet zetten van seksueel uitdagende foto's vinden jongeren onverstandig.

“Een zwembroek, dat vind ik, dat vind ik niet erg. Als je naar het strand gaat of naar het zwembad, dat ziet ook iedereen en zo.

[Ja. En meisjes in bikini, die daar een foto van op Hyves of Facebook zetten, wat vind je daarvan?]

Ja, ja dat ligt er meestal aan. Je kunt meestal wel zien wanneer, hoe die foto is genomen, of ze wel een keer eh, dat ze toevallig aan het zwemmen waren of dat ze gewoon in een eh (...)

[Dan vind je zwemmen nog wel gaan? Maar stel, een meisje gaat in een hele sexy pose staan in haar bikini en zet dat op Facebook, wat vind je daarvan?]

Nou, dat moet ze zelf weten. Je weet dat je daar wel reacties op kan krijgen.” (jongen, 15, vwo)

“[En stel, jij plaatst een foto op Hyves. Let jij dan wel op wat voor soort foto dat is bijvoorbeeld?]

Ja, bijvoorbeeld wat best veel meisjes doen, kont naar achteren of zo. Zulke foto's plaats je niet supersnel (...) dat wordt tegenwoordig ‘je kont forceren’ genoemd. (...) ‘Ja je forceert je kont heel erg op die foto’ en zo. Zo wordt dat genoemd. (...) Of als je heel veel inkijk hebt op een foto, dat is natuurlijk sowieso vies.

[En dat doe je ook niet.]

Nee.” (meisje, 14, vwo)

Een meisje vraagt zich af waarom sommige jongeren seksueel uitdagende foto's delen op internet, aangezien dergelijke foto's allerhande ongewenste reacties op kunnen roepen. Sommigen vinden seksueel getinte 'dingen' voor de webcam niet kunnen. Het kan dan gaan om het zelf verrichten van seksuele handelingen voor de webcam of verzoeken aan anderen om iets seksueels voor de webcam te doen.

“Maar meisjes gaan dan toch wel iets te ver met zulke foto’s hoor. (...) Dus dus daardoor komen er dan heel veel jongens op af die iets slechts in de zin hebben. (...) Nou ik denk toch van uhh uhh uhh van: waarom doe je dit nu (...) Dan is het uh ook wel uh alsof ze naar erom vragen. Om om allemaal foute mensen aan te trekken.” (meisje, 15, vwo)

“Als je een vriendje of zo hebt, ja, ik denk eigenlijk gewoon dat je helemaal niks voor je webcam of wat dan ook, dat kan altijd tegen je worden gebruikt. Het is gewoon niet verstandig. Maar als je dan jezelf uit wil kleden, doe dat dan in het echt, want dan, dan kun je ook geen chantagemateriaal of dat soort dingen hebben.” (meisje, 14, vwo)

“Nou, ik vind als je zelf naakt voor de webcam gaat zitten, dat vind ik wel een beetje vaag. Vooral meteen voor iemand anders.. Ja.. En het is altijd jongens die voegen je altijd toe, en dan vragen of je een cam hebt, en dan hebben ze zelf geen cam. En dat is het rare er altijd van. Dus. (...) Gewoon via MSN. Dan voegen ze je toe en dan denk je dat het een normaal iemand is, want hij heeft een normale naam en denk je dat je hem kent, accepteer je die en dan vragen ze gelijk of je de cam aan wil doen. Nou, dan blokkeer ik ze gelijk. Want ik hoef niet zulke jongens op mijn MSN. Er zijn sommige die dat doen, ja.” (meisje, 15, vmbo)

Resumé

Jongeren associëren online seksueel getinte communicatie met het verrichten van seksuele handelingen voor de webcam, seksuele verzoeken en porno. Daarbij maken zij onderscheid tussen leuke en ongewenste vormen van seksuele communicatie. Of seksuele communicatie gewenst of ongewenst is, hangt volgens jongeren af van verschillende factoren. Allereerst is de achterliggende intentie van de seksuele communicatie van belang: als het overduidelijk een grap betreft of als de seksuele opmerking als compliment bedoeld is, vinden jongeren het acceptabel. Ook als alle betrokken partijen instemmen met de seksuele communicatie is sprake van aanvaardbaar gedrag. Zodra er seksueel gecommuniceerd wordt met onbekenden of als seksuele verzoeken ‘uit het niets’ komen, spreken jongeren van ongewenst gedrag. Respondenten geven aan het onverstandig te vinden om seksueel uitdagende foto’s of (webcam)filmpjes online te delen. Sommigen zijn zich ervan bewust dat het plaatsen/versturen van dergelijk beeldmateriaal negatieve gevolgen kan hebben, zoals het aantrekken van mensen met verkeerde bedoelingen of chantage.

5.2 Ervaringen

Eigen ervaringen

Twee jongens hebben zelf iets (vervelends) op het gebied van seksueel getinte communicatie meegemaakt. Eén jongen vertelt dat een van zijn vrienden hem een seksfilmpje heeft laten zien op zijn mobiel, terwijl hij daar zelf niet op zat te wachten. Hij heeft de ander daarop aangesproken. De andere jongen heeft meegemaakt dat iemand hem een seksueel getint chatgesprek tussen een jongen en een meisje had doorgestuurd, maar dat vond hij vooral grappig en niet vervelend. Acht meisjes hebben naar eigen zeggen ervaring met seksueel getinte communicatie via internet. Het betreft vooral seksueel getinte opmerkingen of verzoeken van onbekenden.

„Nou, er zijn altijd wel jongens die denken grappig te zijn en dingen zeggen als, hé geilerd en zo. En dan denk ik van er is ook een vriendin of zo.

[Zeg je dat dan ook?]

Ja. Maar ik word ook vaak zomaar uitgenodigd op MSN waarvan ik denk van oh mijn god, wie ben jij en die woont dan ergens helemaal in Groningen of zo en dan denk ik, hoe kom jij in vredesnaam aan mijn e-mailadres? Meestal zijn ze ook wel een stuk ouder dan ik ben en dat is wel vervelend..

[En waarom vind je dat vervelend?]

Nou, omdat dat het meestal jongens van achttien, twintig zijn en dan denk van, wat moet jij met mij en dan.. Dat vind ik dan niet echt leuk, of zo.” (meisje, 14, vwo)

“Ik heb ook wel eens op MSN een contact die had mij toegevoegd, ik weet niet hoe, nou die begon tegen mij te praten, dus ik had zoiets van oké ik praat gewoon terug en vraag wie het is, nou toen begon die rare praatjes op te hangen en toen had ik zoiets van oké, en toen heb ik die ook meteen verwijderd.” (meisje, 15, havo)

Ervaringen die verder gaan dan opmerkingen of verzoeken zijn weinig genoemd. Eén meisje vertelt dat ze een keer heeft meegemaakt dat een onbekende opeens een foto van zijn geslachtsdeel aan haar stuurde via Ping. Een ander meisje heeft meegemaakt dat een jongen die zij kende een filmpje had gestuurd waarin hij zichzelf aftrok.

“Als ik zo iemand bijvoorbeeld op Ping krijg of zo, en die gaat rotzooi sturen (...) dan verwijder ik hem ook gewoon gelijk. Daar heb ik gewoon echt geen zin in. (...) Wel een paar keer gehad, maar sowieso als mensen, tegenwoordig, als ik mensen niet ken, dan voeg ik ze gewoon ook niet meer toe. Ik voeg alleen mensen toe die ik echt ken en vertrouw. (...) Ja, nou ja, ik heb wel eens een keer gehad dat iemand zo een foto stuurde, maar dat is ook niet echt fijn of zo. (...) Nou ja, ik heb wel 1 keer gehad, dat ie gelijk foto van z'n geslachtsdeel had laten zien. Nou dat hoeft ik niet eh.. (...) Ja, ik kende die gast helemaal niet.” (meisje, 14, vwo)

“Ik was toen met een vriendin bij een vriendin thuis en we waren gewoon aan het MSN-en en toen vroegen wij: ‘ja wat voor filmpje dan’. Toen zei hij: ‘ja een filmpje waar ik mijzelf zit af te trekken’, dus wij dachten al: ‘nou dat zal best’, want hij zat heel vaak te bluffen. (...) Wij zeggen: ‘ja stuur maar’, want hij maakt best wel vaak van die filmpjes van eh, dat er een smiley of zo in komt of dat je schrikt, maar het bleek dus echt zo'n filmpje te zijn.” (meisje, 14, vwo)

Impact, coping en geleerde les

De beschreven incidenten worden eerst als vervelend ervaren. Een meisje voelde zich, zoals ze zelf omschreef, zelfs seksueel geïntimideerd. Al vrij snel na de incidenten ondervinden jongeren daar naar eigen zeggen echter geen last meer van. Bovendien zijn jongeren zelfredzaam: als online seksuele communicatie ze niet aanstaat, verwijderen of blokkeren ze diegene met wie ze praten.

Bijna niemand praat met ouders of een docent over een vervelende online ervaring. Alleen het meisje dat een filmpje heeft ontvangen waarop een jongen zichzelf aftrok, heeft daar met haar ouders over gepraat. Haar ouders hebben contact opgenomen met de school en de school heeft de jongen aangesproken op zijn gedrag. Dat het gros van de jongeren negatieve online seksuele ervaringen niet met ouders deelt, komt volgens de respondenten omdat ouders dan overbezorgd reageren en “het

groter maken” dan het voor henzelf is. Een paar jongeren hebben met vrienden over een vervelende ervaring gepraat.

“[Wat had jij gedaan als jou dat was overgekomen?]

Wat zou ik zeggen. Alles verwijderen, maar dat is ook niks tegen mijn ouders zeggen. Want dan gaan mijn ouders zo denken van ja misschien kan het nog vaak gebeuren. Beter niet meer op MSN dit en dat.” (jongen, 15, vmbo)

“Want anders als ik uh tegen mijn moeder zeg, dan wordt het een heel groot verhaal. Terwijl het maar één klein dingetje was eigenlijk. (...) Het was niet zo ernstig. Want ik heb gewoon nee gezegd, ik heb er helemaal niks meer mee gedaan. (...) Nou ja dan dan komt er eigenlijk een heel verhaal over en zo waarom ik het niet zou moeten doen. Maar dan dan, dan denk ik al ik heb het toch ook niet gedaan.” (meisje, 15, vwo)

Ervaringen van anderen

Meer nog dan eigen ervaringen noemen respondenten (vervelende) seksueel getinte online ervaringen van anderen. Verscheidene jongeren hebben gehoord of gezien dat seksueel getinte foto's en/of filmpjes van meisjes uit hun omgeving doorgestuurd zijn naar anderen. Ook vertellen jongeren over het ontvangen van seksueel getinte opmerkingen en verzoeken.

“En toen ehh.. toen was er een meisje en die zat bij ons op school en die had blijkbaar.. foto's naar iemand gestuurd, ehh.. waar ze dus naakt op stond en die had diegene dus op internet gezet en die zijn supersnel ehh.. overal op Twitter had iedereen die gestuurd en op Hyves en ja dat meisje is ook niet op school gekomen, en toen is zelfs de politie erbij ingeschakeld.” (jongen, 14, havo)

“(...) ik weet wel dat er bij ons op school, zat er weleens een meisje, en die had, die moest dan, die had dan een filmpje gegeven aan d'r vriend voor de verjaardag, en daar was ze zich aan het uitkleden, dat soort dingen en uuhh.. nou, ze dacht dat ze dat vriendje kon vertrouwen, maar dat vriendje heeft dus die foto op YouTube gezet, tenminste dat filmpje op YouTube gezet en dat is dus rond, echt overal gegaan.” (meisje, 14, vmbo)

“Ja, een vriendin had wel een keer, dat was met een jongen die ze eigenlijk niet echt kende en die ging wel steeds zeggen van: ‘ja, je bent heel mooi’ en zo. Elke keer wel weer: ‘wil je je shirt uitdoen, wil je een keer afspreken’. Dat vond ze wel te ver gaan. Toen zei ze: ‘nou weet je ik ken je eigenlijk helemaal niet zo goed en zo en dat wil ik niet doen’, dus toen is het eigenlijk opgehouden. Het is nooit echt iets verder geworden. (...) Nee, ze vond het niet echt vervelend, want ze had niks laten zien of zo, dus hij kon er echt niks mee doen of zo.” (meisje, 14, vwo)

Een jongen vertelde dat een onbekende wel eens ongevraagd zijn geslachtsdelen had laten zien aan een vriend van hem. De jongen die dit overkwam vond dit heel vervelend en gebruikt MSN volgens onze respondent sindsdien niet meer.

“Bij mijn vriend. Een jongen voegde hem toe uit mijn MSN, maar hij praat de hele tijd Engels. Zij zei ja ja ik ben een uuhh meisje dit dat. Hij stuurde foto's van iemand anders. Ze zei ja ik kom effe doe effe je cam aan dan kun je mij zien. Oke dus dat was een homo uit Londen. (...)

Die liet zijn geslachtsdelen zien. (...) Dus hij gelijk uit blokkeren, verwijderen alles.” (jongen, 15, vmbo)

Samenhang met pesten

Uit de interviews blijkt dat er soms een samenhang is tussen seksuele communicatie en pesten, namelijk dat seksuele communicatie wordt misbruikt om iemand te pesten. Een jongen vertelt bijvoorbeeld dat hij door iemand anders is aangemeld op datingsites, duidelijk met als doel te pesten:

“En d'r is iemand geweest (...) die heeft mij aangemeld op allerlei verschillende datingsites. (...) en ik kreeg uiteindelijk ook nieuwsbrieven van websites die daarmee te maken hebben. Gelukkig heb ik dat allemaal opgeruimd en afgehandeld en alles. (...) Nou gewoon omdat hij zin had om iemand te pesten en ik was de rare jongen van de school, dus ja. Eén website gewoon zelf verwijderd en naar één website een mailtje gestuurd van ik wil dit niet en willen jullie dit weghalen.” (jongen, 15, havo)

Meerdere jongeren hebben gezien of gehoord dat naaktfoto's van iemand uit hun omgeving zijn doorgestuurd door pesters. Een ander heeft meegemaakt dat er op internet gedaan werd alsof iemand een pornofilm had gemaakt.

“Ik heb wel eens een keer een foto doorgestuurd gekregen van een meisje die naakt was die ik ken of zo, dat die een naaktfoto van zichzelf had gemaakt. Dat dat dan gewoon doorgestuurd wordt op Ping of Facebook of via Twitter. Door bijvoorbeeld een jongen die dan boos op haar was en dat dan online zette.” (meisje, 15, vmbo)

“En later ook nog met een ja soort vriendin van mij, die had een foto naar een jongen gestuurd, en die stuurt hem nu door en het gaat best wel door heel [plaatsnaam] heen. (...) Nee, ik vind dat echt pesten, want dat meisje wordt er ook heel erg mee gepest.” (meisje, 15, vwo)

“Uuhh ja want een uuhh pornofilm werd op zijn naam geschreven. Gewoon op welke school hij zit, hoe oud hij is. Dat al zijn gegevens zijn op (...) al die filmpjes gezet. [En leek het dan alsof hij dat filmpje had gemaakt of..] Uuhh dat die filmpje van hem was ja. (...) Dat hij had gemaakt. (...) Dus en op onze school ja zitten vijftienhonderd uuhh kinderen. Hele school wist het gelijk dat die mee gepest ja, gelukkig wordt die niet meer mee gepest maar nog steeds mensen roddelen altijd. Eh dat is die jongen die die.” (jongen, 15, vmbo)

Resumé

Voorals meisjes hebben ervaring met online seksuele communicatie. Zij ontvangen voornamelijk seksuele verzoeken en/of opmerkingen. Ook is een aantal keer voorgekomen dat jongeren seksueel getint beeldmateriaal, zoals een foto van een geslachtsdeel of een filmpje van een jongen die zich aftrekt, toegestuurd krijgen via internet. In eerste aanleg vinden jongeren het meestal vervelend om betrokken te zijn bij online seksuele communicatie, maar al vrij snel vinden ze het niet erg meer dat het gebeurd is. Ervaringen worden meestal niet met anderen, zoals ouders of docenten, gedeeld. Dat komt volgens sommige jongeren doordat ouders dan overbezorgd reageren, terwijl jongeren zelf vrij laconiek omgaan met (vervelende) seksuele online ervaringen. Naast jongeren die zelf direct

betrokken zijn bij seksuele communicatie via internet, zijn verscheidene jongeren op de hoogte van incidenten waar anderen bij betrokken zijn. Daarbij zien jongeren een verband tussen seksuele communicatie op internet en cyberpesten: van via internet gedeeld seksueel beeldmateriaal wordt herhaaldelijk gebruik gemaakt om te pesten.

5.3 Voorlichting

De mate waarin jongeren worden voorgelicht over online seksueel getinte communicatie is sekseafhankelijk. De meeste jongens geven aan dat hun ouders nooit iets over het onderwerp gezegd hebben. Een paar jongens vertellen dat ouders hebben gezegd dat ze 'moeten uitkijken'. Wat ouders daarmee bedoelen, is voor jongeren lastig te verwoorden. De ouders van een jongen hebben gezegd dat hij geen onbekende meisjes uit mag nodigen via MSN. Een andere jongen vertelt dat hij van zijn ouders de webcam uit moet doen zodra op het scherm naakte mensen verschijnen.

In tegenstelling tot jongens, zijn de meeste meisjes wel voorgelicht over seksueel getinte communicatie op internet. Meisjes krijgen daarover uiteenlopende adviezen en waarschuwingen. Vaak zijn waarschuwingen van heel algemene aard: meisjes wordt dan verteld dat ze uit moeten kijken of op moeten passen, zonder dat specifiek is toegelicht wat daarmee bedoeld wordt. Een concretere waarschuwing is dat meisjes geen onbekenden mogen toevoegen op MSN of sociale media.

“Maar ze hebben me wel gewaarschuwd dat als mensen mij willen toevoegen die ik niet ken, dat ik die niet moet accepteren. En.. ehh.. Nou ja, je hebt ook wel eens mensen die je willen toevoegen en daar staat dan een vieze naam bij, en dan weet je al genoeg zeg maar. En mijn moeder zegt ook altijd dat ik niet dingen moet blootstellen op internet en.. Ook niet iedereen moet gaan toevoegen die ik niet ken en ja. Dat soort dingen.” (meisje, 15, vmbo)

“Dat je op Hyves en zo alleen maar vrienden toevoegt en zo en mensen die je kent in ieder geval, want het hoeft niet per se vrienden te zijn, het kunnen ook kennissen zijn maar niet echt vrienden en zo. Zoals docenten en zo, die zijn geen vrienden maar die mag je wel toevoegen, maar die ken je. Maar als je mensen niet kent of niet echt kent, dan niet toevoegen.” (meisje, 15, vwo)

Andere meer concrete waarschuwingen gaan over het gebruik van de webcam of het online zetten van sexy foto's. Dergelijke waarschuwingen zijn echter door maar een klein aantal respondenten genoemd. De ouders van een meisje hebben gezegd dat ze het altijd moet vertellen als ze iets vervelends heeft meegemaakt op internet.

“Ja, je moet je nooit uitkleden voor de webcam. En altijd eerst effe kijken als je voor de webcam gaat dat het wel echt diegene is.” (meisje, 14, vmbo)

“Ja ik mocht nooit echt, mijn moeder keurde altijd mijn foto's goed voor op Hyves zetten en zo (...) geen inkijk en dat soort dingen.” (meisje, 15, vmbo)

Resumé

Meer meisjes dan jongens worden voorgelicht over de risico's van seksueel getinte communicatie op internet. De voorlichting is vrijwel altijd afkomstig van ouders. De strekking van de voorlichting varieert: sommige ouders zeggen alleen dat hun kinderen op moeten passen zonder te specificeren wat ze daarmee bedoelen, terwijl andere ouders concrete regels, zoals het niet mogen uitkleden voor de webcam en het niet mogen toevoegen van onbekenden op MSN, opstellen.

5.4 Gewenste aanpak volgens jongeren

Er is gevraagd hoe ongewenste seksuele ervaringen op internet volgens jongeren het beste kunnen worden voorkomen en/of aangepakt. Jongeren zijn van mening dat zij daarin zelf een belangrijke rol spelen: wie sexy foto's of filmpjes van zichzelf maakt en/of stuurt, of zich uitkleedt voor de webcam, is dom bezig, vinden de meesten.

“Uuh, ja.. In principe wel, maar volgens mij ligt dat er ook wel aan hoe je zelf met internet omgaat. Want als je zelf niet zo voorzichtig bent op internet en zelf dingen niet zo goed opzoekt en zo, dan vind ik het meer je eigen probleem eigenlijk dat het een beetje door je zelf komt, dan als je er niks vanaf weet of nooit wat mee gedaan hebt of zo iets.. Maar ik vind het op zich wel een onderwerp dat, uhhh.. Aangepakt zou kunnen worden.” (vrouw, 15, vwo)

“Nee, eigenlijk niet, want het is een beetje je eigen schuld als je zelf van die filmpjes aan het maken bent, moet je dat gewoon niet gaan doen. Of je moet ze aan niemand laten zien. Dan komen er ook geen filmpjes of foto's.” (meisje, 15, vmbo)

Ook scholen kunnen volgens jongeren bijdragen aan de aanpak van negatieve seksuele internetervaringen. Veel jongeren vinden dat daar op school meer aandacht aan moet worden besteed.

“Bij mij op school hebben we het er ook gewoon over gehad en ik denk wel dat het verstandig is om het hierover te hebben, want dan.. Heb je mensen in ieder geval ingelicht en dan komen ze niet voor verrassingen te staan, en misschien komen ze daar wel voor te staan, maar dan weten ze in ieder geval wat ze moeten doen of.” (meisje, 15, vwo)

“Ja ik denk dat, ja sowieso over internet direct kunt beginnen vanaf groep vijf voor mijn part. Dat ze echt beginnen met dat ze Hyves krijgen en dat soort dingen. Maar ik denk dat in de leeftijd veertien en vijftien over dingen die op internet zoals over seks en dat soort dingen dat ook daardoor kan gebeuren dat ze dat al vanaf die leeftijd moeten doen. Ik denk dat loverboys die via internet die richting op willen dat die het meest op die groep veertien, vijftien jaar en dan hoger, dat die daar het meest op gefixeerd op zijn.” (meisje, 15, vmbo)

“Veel meer voorlichting, want volgens mij is er nog helemaal niet zo veel voorlichting, tenminste niet op mijn school, voorlichting over dat soort dingen. (...) Ja, dat er iemand naar school komt, die bereid is om te vertellen wat hij of zij heeft meegemaakt. Dat.. Dat ik denk dat dat een heel schokkend effect heeft en meestal werkt dat toch wel. (...) Ja, en dat hoeven niet per se kinderen te zijn, dat kunnen ook volwassenen zijn die dat toen in hun jeugd jaren hebben meegemaakt.” (jongen, 14, havo)

Daarnaast hebben ouders volgens de respondenten een belangrijke rol: zij moeten hun kinderen al vanaf jonge leeftijd waarschuwen en alert moeten maken op de risico's van online seksueel getinte communicatie. Daarbij denken jongeren dat het handig is om ouders in te lichten over negatieve seksueel getinte communicatie.

“Ja, dat alle ouders tegen hun kinderen zeggen dat ze niet zomaar vreemden moeten toevoegen. Of jah.. ehh.. Zomaar de cam aan moeten doen voor mensen die ze niet kennen. Dat ze eerst echt weten wie het is en dan pas hun cam aan doen zeg maar. En ja, dat goed duidelijk maken. En anders moet je gewoon zeggen dat als ze dat wel doen, dat er dan nare dingen kunnen gebeuren. Dus. Of je internet afnemen, dat kan ook.” (meisje, 15, vmbo)

“(..).mijn buurjongetje is nou volgens mij acht, maar toen hij vijf was zat hij ook al op Hyves. En ik denk dat ja dat je vanaf die leeftijd echt moet beginnen en qua ouders, ook gewoon dat je de ouders als het ware moet leren dat je op die leeftijd ook al gewoon op die computer moet checken. (...) Ja ik denk dat sowieso de grootste rol door de ouders gespeeld kan worden, maar ik denk als je een keer een voorlichting op school krijgt, kan wel helpen, maar ik denk dat als je een keer door iemand wordt voorgelicht dat het bij de meeste jongeren het ene oor in en het andere oor er weer uit. Dus ik denk als de ouders op vroege leeftijd er echt mee beginnen van wat wel en wat niet kan op internet met überhaupt met alles, denk ik dat een groot deel van het pesten op al deze onderwerpen minder wordt.” (meisje, 15, vmbo)

“Maar je moet in ieder geval als dat soort dingen gebeuren met je ouders praten, want dat doen heel veel mensen volgens mij ook niet als dat soort dingen voorkomen. Maar ja..” (meisje, 14, vwo)

Sommige jongeren vinden dat ouders voorlichting moeten krijgen over hoe ze hun kinderen het beste kunnen begeleiden op internet:

“Ja, eventueel door iemand van een organisatie die op de school komt en ouders voorlicht. Zoals je nou ook op middelbare scholen over bepaalde onderwerpen, ja niet over internet of dat soort dingen, maar bijvoorbeeld over andere scholen dan komen daar alle ouders bijeen en dan hebben ze een PowerPoint presentatie met wat er allemaal gebeuren kan. Ik denk dat dat met dit onderwerp ook wel heel veel kan helpen. En ik denk dat de meeste ouders niet weten wat hun kind op internet doet.” (meisje, 15, vmbo)

“Nou, ik vind gewoon dat er meer bijvoorbeeld nog een reclame op komt, want heel veel, moeders weten bijvoorbeeld niet echt wat hun kinderen doen en bijvoorbeeld als ze ergens komen dan zeggen ze, nee, dat doet mijn kind niet. Maar dat doet uw kind wel. Ennehh.. Ja, gewoon voorlichting aan de ouders wat er kan gebeuren, en dat je dochter gewoon echt goed op de hoogte houden.” (meisje, 15, vmbo)

Daarnaast zijn de geïnterviewden van mening dat websites meer kunnen doen om jongeren te beschermen. Zij stellen bijvoorbeeld voor om de leeftijdscontrole op websites te verbeteren, zodat kinderen en jongeren onder de achttien jaar niet zomaar op 18+ sites kunnen komen.

“Maar ja, tuurlijk, ik vind ook dat ze bij sites en echt van die datingsites en weet ik veel van die seks-chatsites, dat ze ook echt iets moeten hebben dat ze weten dat je achttien jaar en ouder bent. Want als je e-mailadres invult, hoe kunnen hoe nou weten als jij intikt ik ben achttien jaar

dat je achttien jaar en ouder bent? Dat soort dingen. Gewoon dat je moet inloggen of zo, dat moeten mensen maar bedenken dat ze zeker weten dat je achttien bent.” (meisje, 15, vmbo)

“Oké.. ehh.. Ja, ik weet niet of het kan, maar gewoon dat er iets is wat kijkt hoe oud je echt bent. Dat je geregistreerd wordt in het begin of zo, via je ouders of zo. En als dat zoiets gebeurt, via filmpjes of zo, dat je die niet kunt openen of zo. (...) Ja, want gewoon mensen die boven zoveel jaar zijn, die weten gewoon verder wat ze zelf moeten doen. Maar zoals kleine kinderen die op de computer zitten niet. Die weten niet wat ze zien.” (meisje, 15, vmbo)

In het verlengde daarvan wordt genoemd dat sites aan seks gerelateerde woorden en te sexy foto's of (privé) seksfilmpjes kunnen filteren. Als voorbeeld noemt een van de jongeren Habbo Hotel: daarin worden vervelende seksueel getinte woorden veranderd in sterretjes. Een ander voorstel is om foto's op sites te beveiligen, zodat ze niet meer bewerkt kunnen worden met bijvoorbeeld Photoshop. Daarmee kan bijvoorbeeld worden voorkomen dat een gewone foto op Hyves kan worden bewerkt tot een naaktfoto. Tot slot zeggen twee respondenten dat jongeren aangifte zouden moeten doen als ze iets vervelends meemaken.

Resumé

Jongeren zijn allereerst van mening dat zij zelf een belangrijke rol hebben in het voorkomen van negatieve seksuele internetervaringen. Het delen van seksueel getint beeldmateriaal via internet vinden zij bijvoorbeeld onverstandig. Hun eigen internetgedrag bepaalt dus in zekere mate of zij negatieve ervaringen opdoen. Desalniettemin vinden jongeren dat scholen zich meer kunnen inspannen om negatieve seksuele internetervaringen aan te pakken. Op scholen wordt nu bijvoorbeeld niet of nauwelijks voorlichting gegeven, terwijl jongeren vermoeden dat daarvan wel een preventieve werking uitgaat. Ook ouders spelen een rol: zij worden, net als scholen, gezien als voorlichters, maar tegelijkertijd ook als diegenen die jongeren in moeten lichten als zij iets vervelends meemaken. Het is daarom van belang dat ouders kennis hebben over de risico's van internet op seksueel gebied. Jongeren stellen dan ook voor om, bijvoorbeeld op scholen, voorlichtingssessies voor ouders te organiseren. Ook kunnen websites een aantal acties ondernemen om seksuele risico's voor jongeren te verkleinen: websites kunnen de 18+ grens bijvoorbeeld zorgvuldiger handhaven en/of bepaalde seksueel getinte woorden of seksueel beeldmateriaal filteren. Tot slot is een aantal respondenten van mening dat jongeren aangifte moeten doen als ze een vervelend seksueel getint incident meemaken op internet.

6. Conclusies

In dit hoofdstuk zijn de conclusies van de interviewresultaten weergegeven. Het hoofdstuk is ingedeeld aan de hand van de opgestelde onderzoeksvragen (zie hoofdstuk 1). Onder online risico's wordt verstaan: cyberpesten, cybercrime en online seksueel getinte communicatie. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een slotconclusie.

6.1 Hoe definiëren jongeren de aan hen voorgelegde risico's?

Aan de hand van dit onderzoek is geprobeerd de verschillende online risico's te beschrijven vanuit het perspectief van de jongere. Jongeren zijn vrij goed op de hoogte van diverse online risico's. Zij verbinden risico's echter niet per definitie aan negatieve ervaringen.

Jongeren erkennen cyberpesten als risico. Om te spreken van pesten moet volgens jongeren sprake zijn van gedrag dat meerdere keren voorkomt of er moet sprake zijn van een groep die tegen een persoon tekeer gaat. Ook als ernstige ziektes worden toegewenst of als duidelijk is dat het slachtoffer het niet leuk vindt, spreken respondenten van online pestgedrag.

Jongeren zijn minder bekend met de term cybercrime. De meeste respondenten hebben geen weet van wat het precies inhoudt. Doordat zij er relatief weinig van af weten, vinden jongeren het lastig om aan te geven in hoeverre vormen van cybercrime aanvaardbaar zijn. In dit onderzoek staan financiële delicten centraal. Daarvan zeggen jongeren het vooral crimineel te vinden wanneer zij worden opgelicht door commerciële bedrijven en door andere internetters via advertentiesites. Enkele jongeren zijn het hier niet helemaal mee eens. Virtuele diefstal wordt door velen niet gezien als criminaliteitsvorm. Bij financiële delicten geven jongeren aan dat de ernst van de criminaliteitsvormen afhangt van de hoogte van het ontvreemde bedrag.

Jongeren associëren online seksueel getinte communicatie met het verrichten van seksuele handelingen voor de webcam, seksuele verzoeken en porno. Daarbij maken zij onderscheid tussen leuke en ongewenste vormen van seksuele communicatie. Of seksuele communicatie gewenst of ongewenst is, hangt volgens jongeren af van verschillende factoren. Allereerst is de achterliggende intentie van de seksuele communicatie van belang: als het overduidelijk een grap betreft of als de seksuele opmerking als compliment of flirt bedoeld is, vinden jongeren het acceptabel. Ook als alle betrokken partijen instemmen met de seksuele communicatie is sprake van aanvaardbaar gedrag. Seksuele communicatie met onbekenden en seksuele verzoeken die 'uit het niets' komen, worden gezien als ongewenst gedrag.

6.2 In hoeverre hebben jongeren ervaring met online risico's?

Jongeren zijn zowel als slachtoffer, dader en omstander betrokken bij online pesterijen. Zij beschrijven uiteenlopende incidenten: er wordt via internet, met name via MSN, Hyves en andere social media, gescholden, bedreigd en offline vechtpartijen worden gefilmd en op YouTube gezet. Vaak vinden pesterijen plaats tussen jongeren die elkaar kennen. Verder blijkt dat online en offline pesten met elkaar verweven is. Met (vormen van) cybercrime komen jongeren in kleinere mate in aanraking als slachtoffer en als omstander. Geen van de geïnterviewden heeft zich schuldig gemaakt aan financieel-economische online criminaliteit. Slachtoffers krijgen vooral te maken met commerciële misleiding: verschillende jongeren hebben verteld dat zij wel eens ongewenst vast zijn komen te zitten aan een abonnement. Ook zijn enkele geïnterviewden slachtoffer geworden van veilingfraude (bij online aankopen via een advertentiesite of webshop) en virtuele diefstal (bij virtuele werelden als Habbo Hotel en RuneScape). Opvallend is dat al deze ervaringen jaren geleden hebben plaatsgevonden en dat dit voor veertien- en vijftienjarigen blijkbaar niet meer aan de orde is. Ongewenste online seksuele communicatie vormt met name voor meisjes een risico. Als zij daarmee in aanraking komen, ontvangen ze meestal seksuele verzoeken en/of opmerkingen. Ook is een aantal keer voorgekomen dat jongeren seksueel getint beeldmateriaal, zoals een foto van een geslachtsdeel of een filmpje van een jongen die zich aftrekt, toegestuurd kregen via internet.

Slachtoffers hebben aangegeven het in eerste aanleg vervelend te vinden om betrokken te zijn bij pesterijen, cybercrime en/of seksuele communicatie via internet. De beschreven incidenten hebben naar eigen zeggen echter geen blijvende impact. Slachtoffers van pesten en cybercrime reageren er veelal op door over het incident met iemand, voornamelijk ouders, te praten. De politie wordt vrijwel nooit ingeschakeld. Opvallend is dat jongeren die een vervelende seksuele online ervaring hebben gehad dat meestal niet met anderen delen. Dat komt volgens sommige jongeren doordat ouders dan overbezorgd reageren, terwijl jongeren hier zelf vrij laconiek mee omgaan. Jongeren lijken overigens zelfredzaam: vervelende gesprekken klikken ze weg en/of ze blokkeren en verwijderen contactpersonen die ongewenste seksuele opmerkingen maken. Ook blijkt uit de interviews dat vervelende ervaringen leerzaam zijn: jongeren geven aan bijvoorbeeld niet snel meer in te gaan op mensen die beginnen te schelden, geen onbekenden meer toe te voegen en zij zijn voorzigtiger met het doen van online aankopen.

6.3 In hoeverre hebben jongeren voorlichting gehad over online risico's?

Ouders lichten hun kinderen voornamelijk in over cybercrime en de risico's van seksueel getinte communicatie (voornamelijk bij meisjes). De meeste ouders hebben daarentegen geen aandacht besteed aan cyberpesten. Een aantal ouders heeft hun kinderen wel gewaarschuwd voor mogelijke online risico's. De strekking van de waarschuwing varieert: sommige ouders zeggen alleen dat hun kinderen op moeten passen zonder te specificeren wat ze daarmee bedoelen, terwijl andere ouders concrete regels opstellen, zoals het niet mogen delen van persoonlijke informatie en het niet mogen uitkleden voor de webcam.

Op scholen wordt, in tegenstelling tot in de thuissituatie, juist in grotere mate voorlichting gegeven over cyberpesten dan over andere online risico's. Een derde van de respondenten heeft op school voorlichting gehad over cyberpesten. Ook zijn op sommige scholen regels opgesteld en/of worden straffen opgelegd om cyberpesten tegen te gaan. Leerlingen moeten dan bijvoorbeeld een (anti)pestcontract ondertekenen of mogen op school geen filmpjes maken. Aan cybercrime en de risico's van online seksuele activiteiten wordt op scholen nauwelijks aandacht geschonken. Wellicht zijn scholen niet op de hoogte, hebben ze te weinig kennis van deze risico's of zien scholen het niet als hun taak zien om jongeren hierover voor te lichten.

6.4 Op welke wijze kunnen online risico's volgens jongeren het best worden aangepakt?

Volgens jongeren spelen verschillende partijen een rol bij de aanpak van online risico's. Op de eerste plaats zijn zij van mening dat jongeren zelf een belangrijke rol hebben in het voorkomen van negatieve online ervaringen. Jongeren stellen dat hun eigen internetgedrag deels bepaalt in hoeverre zij negatieve ervaringen opdoen. Het delen van seksueel getint beeldmateriaal via internet en het niet controleren van de betrouwbaarheid van een site of een verkoper bestempelen ze bijvoorbeeld als onverstandig. Daarbij stellen jongeren dat zij niet geheel weerloos zijn: vervelende chatgesprekken kunnen worden afgesloten en contactpersonen die ongepaste seksuele verzoeken doen, kunnen worden geblokkeerd en verwijderd. Desalniettemin benoemen jongeren ook stevast een aantal andere partijen die bij kunnen dragen aan hun online veiligheid.

Rol scholen

Jongeren zien school als een belangrijke informatieverstrekker. De meeste jongeren vinden dan ook dat er van daaruit meer voorlichting moet worden gegeven over cyberpesten, online criminaliteit en online seksueel getinte communicatie. Voorlichting zou jongeren met name moeten waarschuwen voor de mogelijke gevaren van internet en de gevolgen van bepaalde online gedragingen. Volgens sommigen bijvoorbeeld in de vorm van confrontatie, door een (jonge) ervaringsdeskundige (waarmee jongeren zich kunnen identificeren) aan het woord te laten over de verschillende online risico's.

Rol ouders

Ook ouders worden aangewezen als voorlichters over online risico's. Daarbij vinden jongeren dat ouders het internetgedrag van hun kinderen beter in de gaten moeten houden en is het van belang dat zij hun kinderen straffen als zij grenzen overschrijden. Een aantal jongeren denkt dat het van belang is om ouders zelf ook voor te lichten over online risico's voor jongeren, omdat zij daar nog (te) weinig van af weten.

Rol sitebeheerders

Er is volgens jongeren een taak weggelegd voor sitebeheerders en moderators om online risico's te reduceren. Jongeren stellen bijvoorbeeld voor dat op sites beter moet worden gewaarschuwd en/of voorgelicht over online risico's, dat sitebeheerders filtersoftware moeten installeren waarmee

scheldwoorden of ongewenste seksuele content kan worden geweerd en dat de leeftijdscontrole op 18+ sites moet worden aangescherpt.

Rol politie

Ook de politie kan een rol spelen. De meeste ideeën die jongeren hebben over wát de politie dan precies moet doen, zijn repressief. Jongeren adviseren slachtoffers bijvoorbeeld om aangifte te doen, zodat de politie daders kan opsporen en bestraffen. Een aantal jongeren denkt dat het strenger bestraffen van online criminelen kan helpen om cybercrime te voorkomen. Hierdoor zouden potentiële criminelen worden afgeschrikt. Ook geven enkele jongeren aan dat de politie voorlichting zou kunnen geven.

6.5 Slotconclusie

De geïnterviewden hebben aangegeven dat de besproken risico's met regelmaat voorkomen. Het komt meer voor dat jongeren het doelwit worden van online pesterijen dan dat zij slachtoffer worden van cybercrime of van ongewenste online seksueel getinte communicatie. Toch lijkt er geen reden tot paniek. De negatieve beleving – ofwel: het direct ervaren nadeel – van de genoemde ervaringen, zijn vooral van korte duur geweest. Dit betekent dat de impact (op lange termijn) van een negatieve ervaring niet erg groot is. Bovendien trekken jongeren, voornamelijk bij cybercrime, hier belangrijke lessen uit die voorkomen dat zij nog een keer slachtoffer worden. Hoewel er onder meerdere jongeren de overtuiging heerst dat je zelf verantwoordelijk bent voor je internetgedrag, en dus ook voor slachtofferschap, lijken de meeste wel behoefte te hebben aan extra voorlichting over online risico's. Jongeren zien met name school als belangrijkste informatieverstrekker en vinden dan ook dat van daaruit meer voorlichting moet worden gegeven. Met name voorlichting over cybercrime en online seksueel getinte communicatie is nu nog onderbelicht.

Praten over negatieve online ervaringen op het gebied van cyberpesten en cybercrime doen jongeren voornamelijk met ouders en medewerkers van school. Opvallend is het echter, dat jongeren het politiebureau niet weten te vinden wanneer zij slachtoffer zijn geworden van online criminaliteit of van pesterijen die de regels van de wet overschrijden. Het beeld heerst dat de politie niets met deze aangiftes kan, voornamelijk omdat criminelen en pesters anoniem kunnen opereren op internet. Het is dan ook belangrijk dat dit beeld wordt veranderd door goede voorlichting over de rol van de politie bij overtredingen in cyberspace. Zonder aangiftes kunnen daders immers niet opgespoord en vervolgd worden.

Over negatieve ervaringen met betrekking tot online seksueel getinte communicatie praten respondenten vrijwel niet, ook niet met ouders. Dit heeft twee redenen: enerzijds is er een groep jongeren die er tamelijk laconiek mee omgaat en bang is dat hun ouders er een groter probleem van maken dan er daadwerkelijk is. Anderzijds zijn er jongeren die vrezen dat hun ouders (strengere) regels gaan opleggen over het internetgebruik. Deze groep verkiest internetvrijheid boven inmenging en hulp van ouders.

Over daderschap is weinig nieuwe informatie verkregen. Onder de respondenten waren geen daders van cybercrime en ook geen jongeren die seksueel getinte communicatie geïnitieerd hebben. Wel hebben enkele respondenten gepest via internet. Meestal kennen dader en slachtoffer elkaar van school en is het pesten offline begonnen en wordt het online voortgezet, of andersom. Een andere reden om te pesten is omdat zij mee willen doen met de groep. Signalering van cyberpesten is dus niet per definitie alleen in cyberspace mogelijk, ook kunnen offline pesterijen een signaal zijn van pesterijen die op internet doorgang vinden. Alertheid van scholen en ouders is dus een vereiste in het tegengaan van cyberpesten.

Referentielijst

- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom onderwijs.
- Corbin, J.M. & Strauss, A.L. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage Publications.
- Eurobarometer (2008). *No. 248: Towards a safer use of the Internet for children in the EU: A parents' perspective*. Brussel/Luxemburg: Europese Commissie.
- Glaser, B.G. & Strauss, A. (1967). *The discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Haan, J. de, & Hof, C. van 't (2006). *Jaarboek ICT en Samenleving 2006; de digitale generatie*. Amsterdam: Boom.
- Hulst, R.C. van der & Neve, R.J.M. (2008). *High-tech crime: Inventarisatie van literatuur over soorten criminaliteit en hun daders*. Den Haag: WODC.
- Jansen, J. (te verschijnen). Financieel-economische online criminaliteit. In J. Kerstens & W.Ph. Stol (Eds): *Jeugd & cybersafety: Online slachtoffer- en daderschap onder Nederlandse jongeren*.
- Kerstens, J. & Stol, W.Ph. (2012). *Jeugd & cybersafety: Online slachtoffer- en daderschap onder Nederlandse jongeren*.
- Leukfeldt, E.R., Domenie, M.M.L. & Stol, W.Ph. (2010). *Verkenning Cybercrime in Nederland 2009*. Den Haag: BJU.
- Stol, W.Ph. & Kerstens, J. (2009). *Jongeren in cyberspace: Herkennen en bevorderen van cybersafety*. Leeuwarden: NHL Hogeschool.

Bijlage I: Wervingstekst respondenten



Betreft: **landelijk onderzoek Jeugd en Cybersafety**

Geachte heer/mevrouw,

Kinderen groeien op met internet. Praten met vrienden via internet is net zo gewoon als praten via de mobiel of op school. Ook spelletjes spelen, chatten of op YouTube een filmpje bekijken, is iets wat kinderen vaak doen. Bijna alles wat uw kind in het 'echte' leven kan meemaken, is ook mogelijk op internet. Dat geldt voor leuke, maar ook voor vervelende dingen, zoals pesten. Toch gaat het op internet anders dan in het 'echte' leven: uw kind ziet niet altijd met wie hij of zij praat.

Het gebruik van internet moet veilig zijn. Het is daarom belangrijk dat kinderen en hun ouders weten welke risico's er zijn en hoe zij hiermee om kunnen gaan. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap laat daarom een onderzoek uitvoeren naar de veiligheid van kinderen en jongeren op internet. Als onderdeel van dit onderzoek hebben in het voorjaar van 2011 6300 kinderen in de leeftijd 10 tot 18 jaar een vragenlijst ingevuld.

Deze vragenlijsten leverden veel waardevolle informatie op over de veiligheid van jongeren op internet. De resultaten laten zien wat jongeren doen op internet, hoe vaak zij vervelende dingen meemaken en hoe ze daarmee omgaan. We weten nu dus wat er gebeurt op internet, maar nog niet *waarom* het gebeurt. Om het verhaal achter de cijfers boven tafel te krijgen houden we daarom van half november 2011 tot half januari 2012 vijftig interviews met jongeren.

We willen u vragen of uw kind aan een interview mee mag doen. Uiteraard is het van belang dat uw kind dit zelf ook wil. Als uw kind wil deelnemen en u dit goed vindt, dan nemen wij in november 2011 contact met u op om een afspraak te maken. Een onderzoeker komt bij u thuis langs om met uw kind te praten. Dit zal ongeveer een uur duren. De vragen gaan over internetrisico's, zoals cyberpesten, seksueel getinte dingen op internet, virtuele diefstal en online fraude. Alle antwoorden worden anoniem verwerkt. Uw kind ontvangt als dank voor deelname een geschenkbond ter waarde van 20 euro.

Wanneer u nog vragen heeft of graag meer informatie over het onderzoek wilt, kunt u contact met ons opnemen. Ook kunt u een kijkje nemen op onze website: www.cyren-jeugd.nl.

Hoogachtend,

Drs. Joyce Kerstens (projectleider)

Telefoon: 058-2511610
E-mail: onderzoek@nhl.nl
Adres: Lectoraat Cybersafety
NHL Hogeschool
Rengerslaan 10
8900 CB Leeuwarden



Bijlage II: Topiclijst interviews

INTRODUCTIE

Wie zijn wij

Wat gaan we doen

- We gaan een interview houden, van 1 uur, maximaal.

Waarom

- De NHL Hogeschool in Leeuwarden doet een groot onderzoek naar wat jongeren meemaken op internet. Het gaat ook over vervelende ervaringen, zoals pesten, stelen of gesprekken over seks zonder dat jij daar om gevraagd hebt. Het doel is om te kijken wat er gedaan kan worden om te zorgen dat het voor jongeren leuk blijft op internet.

Belangrijk

- Je kunt alles zeggen zoals het is. Niets is raar of verkeerd. Wij willen echt horen hoe het voor jou is, niet hoe je ouders vinden dat het moet zijn of wie dan ook.
- Als je op een bepaalde vraag geen antwoord wilt geven, dan moet je dat zeggen. Je hoeft geen antwoord te geven als je dat niet wilt.

Opname

- Vind je het goed dat ik het gesprek opneem? (Als daar grote problemen mee zijn, uitleggen dat het alleen wordt uitgetypt en daarna gewist. Ook kun je vertellen dat het erg lastig is als we het gesprek niet op kunnen nemen, omdat je dan de antwoorden zoveel mogelijk letterlijk moet opschrijven en dat kost veel tijd)

Wat doen we met informatie

- We schrijven een onderzoeksrapport.
- Alle gegevens zullen we vertrouwelijk behandelen. Wij zullen ervoor zorgen dat alles wat je zegt in het rapport niet herkend kan worden als jouw verhaal. Ook zullen we eventuele persoonlijke gegevens apart bewaren en verwijderen als die voor het onderzoek niet meer nodig zijn. Ook de bandjes van het interview zullen worden gewist.

Overig

De kinderen worden aan huis bezocht (bij voorkeur in een rustige ruimte waar geen ouders of andere familieleden aanwezig zijn). Voor deelname aan het interview krijgen de kinderen/ouders een incentive (geschenkbon). De bon wordt na het interview door de onderzoeker aan de jongere overhandigd.

ACHTERGRONDVRAGEN

- Geslacht
- Leeftijd
- In welke klas zit je?
- Hoe zou je jezelf omschrijven: Nederlands, Surinaams, Antilliaans, Turks, Marokkaans, of anders?
- Op welke school zit je? (we kunnen dan naderhand controleren voor denominatie, stedelijkheid e.d.)
- Woon je de hele week in één huis? Zo ja, wie wonen er nog meer in dit huis? Zo nee, wie wonen er in het ene huis? En wie in het andere huis?
- Waarvoor gebruik je internet via mobiel en/of computer vooral?
Hoeveel tijd ben je per dag bezig met internetten?

CYBERPESTEN

- De eerste vragen gaan over pesten op internet. Als ik dat zeg, waar denk jij dan aan? Wat is voor jou pesten op internet? *[na antwoord respondent uitleggen dat wij onder cyberpesten verstaan: 1) iemand uitschelden / bedreigen, 2) vervelende foto's of filmpjes aan iemand versturen, 3) vervelende foto's of filmpjes van iemand online zetten (bijvoorbeeld op YouTube), 4) iemand expres buitensluiten (bijvoorbeeld van een game of netwerksite) en 5) roddelen (opzettelijk over iemand kwaadspreken achter zijn/haar rug om)].*
- Vind jij ook dat de door mij genoemde voorbeelden met pesten te maken hebben? Zo nee, waarom niet / zo ja, waarom wel?

Boodschappen van ouders

- Hebben je ouders wel eens wat tegen je gezegd over pesten op internet? Dat je moest uitkijken, of bepaalde dingen niet doen? Zo ja, was dat omdat er iets vervelends gebeurd was, of om een andere reden?
- Is er bij jou op school wel eens wat gedaan met pesten op internet? Zijn er bijvoorbeeld regels, anti-pestcontracten of voorlichting?

Eigen normen

- Wat vind jij zelf van pesten op internet? Wat kan nog? Wanneer gaat het te ver? Hoe weet je dat het te ver gaat?
- Is pesten op internet anders dan pesten offline, in de "echte" wereld? Waarom wel of waarom niet? Wat is erger en waarom?

Eigen ervaringen: motivatie en context

- Heb je zelf wel eens iemand gepest via internet? Of heeft iemand anders dat wel eens bij jou gedaan? *[als zowel zelf gepest als slachtoffer, beide uitvragen]*
- Gebeurde dat vaak? Kun je vertellen wat er precies gebeurde? Hoe lang is het geleden?
- Waarom deed jij/de ander dat? *[bij algemeen antwoord zoals "voor de lol", doorvragen waarom het voor de lol was: omdat je het leuk vond, of omdat het niet ernstig was?]*

- Hoeveel mensen waren hierbij betrokken? Wat was hun rol? Wat deden ze precies? Deed jij of iemand anders iets om het pesten te stoppen? Zo nee, waarom niet (denk je)? Waardoor is het pesten gestopt? Of waardoor is het nog steeds gaande?
- [als zowel dader als slachtoffer:] Denk je dat je slachtoffer werd omdat je het zelf ook al eens had gedaan? Of Denk je dat je het zelf bent gaan doen omdat je eerder slachtoffer was geweest?
- (Hoe) had het voorkomen kunnen worden?

Eigen ervaringen: beleving, ernst, impact

[indien slachtoffer:]

- Wat vond je ervan toen dat gebeurde? Waarom vond je het wel of niet erg?
- Had je er nadat het gebeurde nog last van? Heb je er nu nog steeds last van? Hoe uit zich dat?

[indien dader:]

- Als je er nu op terugkijkt, wat vind je er dan van dat je dit gedaan hebt?

Coping [zowel bij daders als slachtoffers!]

- *[slachtoffers]* Wat heb je gedaan toen het gebeurde? Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, waarom niet? Zo ja, ben je toen goed geholpen? Waarom (niet)?
- Hoe had je geholpen willen worden nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer anders aanpakken? Wat heb je ervan geleerd?
- *[daders]* Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, weten je ouders of vrienden er wel van? Zo ja, hoe reageerden zij hierop? Heeft dit je geholpen? Waarom niet?
- Hoe had je gewild dat je ouders of vrienden gereageerd hadden, nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer weer doen? Wat heb je ervan geleerd?

Preventie[alle respondenten:]

- Vind jij dat er iets moet gebeuren om pesten op internet te voorkomen? Wat zou er gedaan kunnen worden? Wie moeten daarbij betrokken worden?

CYBERCRIME

- Nu ga ik een paar vragen stellen over dingen op internet doen die verboden zijn, wat ook wel cybercrime genoemd wordt. Als ik dat zeg, waar denk jij dan aan? Wat is dat voor jou? *[na antwoord respondent de volgende voorbeelden van cybercrime benoemen: dat je je gegevens invulde om iets gratis te krijgen en achteraf toch moest betalen, of opeens aan een abonnement vastzat zonder dat je dat wilde, of dat je iets kocht en betaalde op internet maar het niet kreeg]*

Boodschappen van ouders

- Hebben je ouders wel eens wat tegen je gezegd over cybercrime? Dat je moest uitkijken, of bepaalde dingen niet doen? Zo ja, was dat omdat er iets vervelends gebeurd was, of om een andere reden?
- Is er bij jou op school wel eens wat gedaan met criminaliteit op internet? Is er bijvoorbeeld voorlichting over gegeven?

Eigen normen

- Wat vind jij zelf van cybercrime? Wat kan nog? Wanneer gaat het te ver? Hoe weet je dat het te ver gaat?

Eigen ervaringen: motivatie en context

- Heb je zelf wel eens iets gedaan wat onder cybercrime valt? Of ben je wel eens slachtoffer geworden? [*als zowel dader als slachtoffer, beide uitvragen*]
- Gebeurde dat vaak? Kun je vertellen wat er precies gebeurde? Hoe kwam het dat dat gebeurde?
- Waarom deed jij/de ander dat?
- Hoeveel mensen waren hierbij betrokken? Kende je het slachtoffer? Zo ja, waarvan?
- [*als zowel dader als slachtoffer:*] Denk je dat je slachtoffer werd omdat je het zelf ook al eens had gedaan? Of Denk je dat je het zelf bent gaan doen omdat je eerder slachtoffer was geweest?
- [*bij dader virtuele diefstal:*]Waarom stal je in een bepaalde online wereld en niet in een andere? Heb je ook wel eens in de "echte wereld" gestolen? Wat vind je erger? Stelen in de online of in de offline wereld? Of allebei even erg?

Eigen ervaringen: beleving, ernst, impact

[indien slachtoffer:]

- Wat vond je ervan toen dat gebeurde? Waarom vond je het wel of niet erg?
- Had je er nadat het gebeurde nog last van? Heb je er nu nog steeds last van?

[indien dader:]

- Als je er nu op terugkijkt, wat vind je er dan van dat je dit gedaan hebt?

Coping [zowel bij daders als slachtoffers!]

- [*slachtoffers*] Wat heb je gedaan toen het gebeurde? Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, waarom niet? Zo ja, ben je toen goed geholpen? Waarom (niet)?
- Hoe had je geholpen willen worden nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer anders aanpakken? Wat heb je ervan geleerd?
- [*daders*] Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, weten je ouders of vrienden er wel van? Zo ja, hoe reageerden zij hierop? Heeft dit je geholpen? Waarom niet?
- Hoe had je gewild dat je ouders of vrienden gereageerd hadden, nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer weer doen? Wat heb je ervan geleerd?

[alle respondenten:]

Preventie

- Vind jij dat er iets moet gebeuren om cybercrime te voorkomen? Wat zou er gedaan kunnen worden? Wie moeten daarbij betrokken worden?

ONLINE SEKSUEEL GETINTE COMMUNICATIE

- Nu ga ik een paar vragen stellen over online seksueel getinte communicatie. Als ik dat zeg, waar denk jij dan aan? Wat is voor jou seksueel getinte communicatie? *[na antwoord de volgende onderwerpen benoemen: ontvangen, maken, plaatsen of versturen van seksueel getinte foto's, filmpjes of webcam beelden of gesprekken over seks].*

Boodschappen van ouders

- Hebben je ouders wel eens wat tegen je gezegd over seksueel getinte contacten op internet? Dat je moest uitkijken, of bepaalde dingen niet doen? Zo ja, was dat omdat er iets vervelends gebeurd was, of om een andere reden?
- Is er bij jou op school wel eens wat gedaan met seks en internet? Is er bijvoorbeeld voorlichting over gegeven?

Eigen normen

- Wat vind jij zelf van deze dingen? Wat is normaal? Wanneer gaat het te ver? Hoe weet je dat het te ver gaat?

Eigen ervaringen: motivatie en context

- Heb je zelf wel eens iets meegemaakt op internet wat met seks te maken had? *[als zowel gedaan/meegemaakt, beide uitvragen en nagaan of er een verband was tussen slachtoffer- en daderschap]*
- Is dat vaak gebeurd? Kun je vertellen wat er precies gebeurde?
- Waarom deed jij/de ander dat?
- Hoeveel mensen waren hierbij betrokken? Kende je de ander?

Eigen ervaringen: beleving, ernst, impact

[indien slachtoffer:]

- Wat vond je ervan toen dat gebeurde? Waarom vond je het wel of niet erg?
- Had je er nadat het gebeurde nog last van? Heb je er nu nog steeds last van?

[indien dader:]

- Als je er nu op terugkijkt, wat vind je er dan van dat je dit gedaan hebt?

Coping [zowel bij daders als slachtoffers!]

- *[slachtoffers]* Wat heb je gedaan toen het gebeurde? Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, waarom niet? Zo ja, ben je toen goed geholpen? Waarom (niet)?
- Hoe had je geholpen willen worden nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer anders aanpakken? Wat heb je ervan geleerd?

- *[daders]* Heb je het iemand anders verteld? Zo nee, weten je ouders of vrienden er wel van? Zo ja, hoe reageerden zij hierop? Heeft dit je geholpen? Waarom niet?
- Hoe had je gewild dat je ouders of vrienden gereageerd hadden, nu je het achteraf bekijkt?
- Zou je het de volgende keer weer doen? Wat heb je ervan geleerd?

[alle respondenten:]

Preventie

- Vind jij dat er iets moet gebeuren om te zorgen dat jongeren op internet geen vervelende dingen meemaken op seksueel gebied? Wat zou er gedaan kunnen worden? Wie moeten daarbij betrokken worden?

AFSLUITING